

Fornleifarannsóknir í Nesi við Seltjörn I

Skýrsla um uppgröft 1995

Orri Vésteinsson

Fornleifastofnun Íslands

FS005:95011
Reykjavík 1995

Efnisyfirlit

I. Inngangur	bls. 3
II. Uppgröftur í Nesi 1995	bls. 6
II. A Skurður ND	bls. 7
Aðferðir	bls. 7
Staðsetning	bls. 10
Yfirlit um gang uppgraftarins	bls. 10
Lýsing mannvistarleifa í skurði ND	bls. 11
Gripir	bls. 21
II. B Skurður NE	bls. 22
III. Ritaðar heimildir um kirkju	bls. 24
IV. Ritaðar heimildir um kirkjugarð	bls. 28
V. Samantekt og niðurstöður	bls. 30
Viðhengi A: Fundaskrá	bls. 33
Viðhengi B: Sýnaskrá	bls. 38
Viðhengi C: Skrá um frumgögn úr uppgrefti	bls. 38
Heimildir	bls. 41

Myndaskrá

1. Yfirlitsmynd um fyrri rannsóknir og fornleifafundi við Nesstofu.	bls. 4
2. Staðsetning skurðar ND.	bls. 9
3. Langsnið skurðar ND. Suðurhlið.	bls. 14
4. Grunnmynd 1. Mannvirki í skurði ND.	bls. 14
5. Grunnmynd 2. Hrun og laust grjót í skurði ND.	bls. 14
6. Krítarpípubrot Nes95081:A.	bls. 15
7. Skipurit (Harris matrix) er sýnir afstöðu contextanna í ND.	bls. 16
8. Einfölduð sniðteikning af ND sem sýnir dreifingu gripa pr m ³ .	bls. 21
9. Staðsetning skurðar NE.	bls. 23
10. Endurgerð staðsetning kirkjugarðs í Nesi.	bls. 31

Skrár og töflur

Context skrá	bls. 12-13
Tafla sem sýnir tegundir gripa í ND, fjölda þeirra og hlutfall í hverju contexti	bls. 22

I. Inngangur

Um nokkurt skeið hefur athygli manna beinst að menningarminjum í kringum Nesstofu á Seltjarnarnesi. Í stofunni starfar læknaminjasafn og við hlið hennar hefur risið hús með safni lyfjafræðinga. Söfnin og stofan sjálf - sem er eitt af elstu húsum á Íslandi - hafa ýtt undir áhuga á sögu staðarins og eflt skilning á að varðveita og rannsaka þær minjar sem enn leynast þar í jörðu. Íbúðarbyggð er nú komin fast austan að stofunni og eru aðeins um 65 metrar milli hennar og vestasta einbýlishússins. Svæðið vestan við stofuna og vestur í Seltjörn er hinsvegar óspillt með öllu og hefur bæjarstjórn Seltjarnarness ákveðið að gera það að útivistarsvæði. Í flestum tillögum um skipulag útivistarsvæðisins er gert ráð fyrir kynningu menningarminja sem þar eru á einn eða annan hátt.¹

Hringmynduð gerði í túninu vestan við Nesstofu hafa vakið athygli eftir að loftmyndir birtust af þeim í blöðum² og árið 1993 gróf Kristinn Magnússon í eitt þessara gerða og komst þá að því að það er manngert en að öðru leyti verður lítið sagt um hlutverk þeirrar girðingar.³ Á tímabili var einnig áhugi á að kanna bæjarhólinn sem stofan stendur á og var árið 1982 grafinn lítill könnunarskurður í gólfi stofunnar. Umfangsmeiri rannsókn var gerð árið 1989 en þá gróf Vilhjálmur Ö. Vilhjálmsson þrjá könnunarskurði vestan og austan við stofuna. Vilhjálmur gróf í gegnum 2,5 metra af mannvistarlögum og sýndi fram á samfelda byggð á svæðinu frá því skömmu eftir að hin svokallaða landnámsgóska féll eða um 871.⁴ Einnig komu í ljós 2 metra þykk mannvistarlög í skurði við fjósið þar sem safn lyfjafræðinga er nú, þannig að ljóst má vera að allur hóllinn sem stofan stendur á er samsettur úr mannvistarleifum. Í tengslum við rannsókn Vilhjálms voru tekin sýni af dýrabeinum og þau greind af amerískum fornvistfræðingum. Niðurstöður þeirra voru að varðveisluskilyrði fyrir beinaleifar væru mjög góð við Nesstofu og að bæjarhóllinn gæti geymt mikilvægar vísbendingar um breytingar á matarræði, og þar með í efnahagslífi, frá landnámi og fram á 19. öld.⁵

Árið 1994 gekkst Rótarýklúbbur Seltjarnesbæjar fyrir jarðsjármælingum austan við Nesstofu. Markmið þeirra mælinga var að staðsetja kirkjugrunn sem menn töldu að væri á opna svæðinu austan við stofuna. Á grunni þeirra mælinga voru settar fram kenningar um þrjú rústasvæði austan við Nesstofu og að hið austasta væri kirkjugrunnurinn.⁶ Þar sér raunar móta fyrir ferhyndri tóft með útbyggingu til austurs í túninu og komið hafa í ljós grafir bæði norðan og sunna við þessa byggingu. Árið 1979 komu í ljós þrjár beinagrindur í hitaveituskurði sunnan

¹ Finna tilvísanir.

² Síðast í Morgunblaðinu 28. maí 1995.

³ Kristinn Magnússon 1993.

⁴ Vilhjálmur Ö. Vilhjálmsson 1990.

⁵ Amorosi & McGovern 1992.

⁶ Sigurjón P. Ísaksson & Þorgeir Helgason 1994.

við Neströð, fast norðvestan við norðvesturhúshorn á Neströð 7.¹ Við viðgerð á sömu hitaveitulögn í febrúar 1994 var aftur komið niður á bein á þessum stað.² Í ágúst 1980 var einnig komið niður á mannabein um 6 metra vestan við suðvesturhúshorn á Neströð 7 þegar verið var að taka grús.³ Sá fundur var ekki kannaður og voru beinin sett aftur niður á svipuðum slóðum. Árið 1983 kom í ljós allmikil hrúga af beinum á um 1-1,5 metra dýpi í norðvesturhorni lóðarinnar Nesbala 68 sem er rétt innan (norðan) við túngarðinn eins og hann hefur legið áður en byggt var á svæðinu. Ekki var um að ræða heilar beinagrindur og er ekki víst hvort um var að ræða mannabein eða dýra. Fundurinn var ekki kannaður og voru beinin látin niður aftur þar sem þau höfðu komið í ljós.⁴

Árið 1994 ákvað bæjarstjórn Seltjarnarness að veita fé til fornleifarannsókna við Nesstofu næstu þrjú árin. Af hálfu bæjarins leitaði Jens P. Hjaltested til Orra Vésteinssonar fornleifafræðings um að taka að sér þessar rannsóknir. Að ráði varð að gera sumarið 1995 forkönnun til að athuga hversu vænlegt væri að ráðast í umfangsmiklar fornleifarannsóknir við Nesstofu og gera áætlanir um hvernig slíku verki yrði best háttað. Jafnframt yrðu gerðar frumathuganir sem nýst gætu sem undirbúningur undir frekari uppgröft og sem grunnur undir aðrar athuganir og áætlanir um nýtingu og skipulag svæðisins.

Markmið athugana sumarið 1995 voru nánar skilgreind þannig:

- a) Að afla heimilda um og gera nákvæmt kort yfir minjar kringum Nesstofu.
- b) Athuga vísbendingar um staðsetningu og umfang meintrar kirkjutóftar og kirkjugarðs austan Nesstofu og kanna ástand leifanna m.t.t. heildaruppgrafter.
- c) Leggja mat á minjagildi svæðisins í heild og gera tillögur um frekari fornleifarannsóknir þar sem fram munu koma fræðileg markmið, aðferðir, kostnaður og mögulegar tímaáætlanir. Einnig verða gerðar áætlanir um hvernig gera má svæðið aðgengilegra almenningi, bæði meðan á rannsóknum stendur og að þeim loknum.

Vorið 1995 var gerð heimildakönnun um fornleifar kringum Nesstofu og þann 24. júní var hafist handa við uppmælingu á túninu með alstöð. Unnið var að því verki í lotum til 8. júlí. Umsjón með uppmælingu hafði Adolf Friðriksson og er hann ásamt Orra Vésteinssyni höfundur skýrslu um uppmælinguna og fornleifar í túninu kringum Nesstofu *Fornleifarannsóknir í Nesi við Seltjörn III. Skýrsla um uppmælingu á minjum við Nesstofu 1995*.

Í skýrslu þeirri sem hér liggur fyrir verður gerð grein fyrir könnunarskurði sem grafin var austan við Nesstofu sumarið 1995 og niðurstöðum af sýnatöku úr þeim skurði og úr

¹ Guðmundur Ólafsson 1979.

² Kristinn Magnússon 1994.

³ Haraldur Jóhannsson, Neströð 7, pers. comm.

⁴ Birgir Þórarinsson, Skildinganesi 60, Rvk., pers. comm.

könnunarholu sem tekin var í túninu rétt innan við túngarð. Í *Fornleifarannsóknir í Nesi við Seltjörn II. Athugun á ástandi jarðvegs og varðveisluskilyrðum jurta og dýraleifa í Nesi við Seltjörn 1995* eftir Garðar Guðmundsson verður gerð grein fyrir aðferðum sem beitt var við greiningu sýna og niðurstöðum þeirra athugana. Í *Fornleifarannsóknir í Nesi við Seltjörn IV. Tillögur um rannsóknir og kynningu á menningarminjum í Nesi*, verða á grunni þeirra athugana sem gerðar voru sumarið 1995 settar fram tillögur um frekari rannsóknir og kynningu á menningarminjum kringum Nesstofu.

Ýmsir veittu aðstoð við rannsóknirnar 1995 og er skylt að þakka Einari Norðfjörð bæjartæknifræðingi og Steinunni Árnadóttur garðyrkjustjóra á Seltjarnarnesi fyrir margháttða hjálp og fyrirgreiðslu, heimilsfólki að Neströð 7, Kristni Magnússyni forstöðumanni Nesstofusafns, starfsmönnum Þjóðminjasafns Guðmundi Ólafssyni og Hildi Gestsdóttur fyrir lán á alstöð, mælingadeild Reykjavíkurborgar fyrir lán á hæðamælingatæki, Ragnari Edvardssyni fornleifafræðingi fyrir teikningu á krítarpípuhaus og Helga Bragasyni ljósmyndara fyrir framköllun og margháttða aðstoð við ljósmyndir. Þá vill höfundur þakka samstarfsfólki sínu, Adolf Friðrikssyni, Birnu Gunnarsdóttur, Garðari Guðmundssyni, Jóhanni Ásmundssyni og Mjöll Snæsadóttur fyrir ánægjulegt samstarf.

II. Uppgröftur í Nesi sumarið 1995

Eitt af meginmarkmiðum rannsóknanna sumarið 1995 var að staðfesta vísbendingar um staðsetningu kirkjunnar í Nesi. Kirkja sú fauk í Bátsendaveðrinu 1799 en hafði þá nýskeð verið aflögð. Ekki er vitað til að kirkjan hafi staðið á fleiri en einum stað, né er skýrt af úttektum frá 17. og 18 öld hvort kirkjur þær sem byggðar voru 1675 og 1785 voru byggðar á eldri grunnum eða við hliðina á eldri kirkjum. Heimildir eru um að grafið hafi verið í kirkjugarðinum í Nesi til 1813¹ og hefur löngum verið bent á svæðið austan við stofuna sem kirkjustæðið. Gamli torfbærinn í Nesi stóð austan við stofuna en austan við hann hafa ekki risið neinar byggingar svo vitað sé síðan kirkjan fauk.² Grafirnar sem fundust í hitaveituskurði 1979 og vestan við suðvesturhorn Neströðar 7 1980/81 benda og til að á milli þeirra staða hafi kirkjan verið. Ekki munu hafa komið upp nein mannabein þegar grafið var fyrir grunni íbúðarhússins í Neströð 7 og bendir það til að kirkjugarðurinn hafi ekki náð lengra í austur en það. Á lóðinni vestan við íbúðarhúsið Neströð 7 sést móta fyrir ferhyrndu mannvirki en jarðsjármælingar sem gerðar voru 1994 höfðu bent til að auk þeirrar rústar væru tvö rústasvæði nær Nesstofu.

Með tilliti til þessara vísbendinga var sótt um leyfi til að grafa 20 m langan og 1 m

¹ Heimir Þorleifsson 1991, 310.

² Heimir Þorleifsson, Skólabraut 14, pers. comm.

breiðan skurð vestur úr miðju tóftarinnar á lóð Nestráðar 7. Skurðurinn var settur þannig að hann myndi geta gefið vísbendingar um hlutverk tóftarinnar á lóðinni, um takmörk kirkjugarðsins vestantil og um eðli "rústar 2" sem jarðsjármælingar höfðu þótt benda til að væri vestan við tóftina.¹ Til vara var sótt um 5 m langan skurð suðaustan við tóftina en ekki var grafið á þeim stað. Þá var einnig sótt um leyfi til að grafa 1x1 m holu í túninu vestan við Nesstofu til að taka sýni sem gefið gætu vísbendingar um jarðlagskiptingu og varðveisluskilyrði lífrænna leifa í túninu, en slíkar upplýsingar myndu auðvelda mjög frekari athuganir á hlutverki hringmynduðu tóftanna í túninu.

Fornleifanefnd veitti leyfi til rannsókna þessara hinn 28. júní 1995 en leyfi landeiganda í Neströð 7 fékkst ekki. Leyfi annarra landeiganda höfðu öll fengist 3. júlí 1995 og var þá strax hafist handa við að mæla fyrir langa skurðinum sem hér eftir verður kallaður ND, en skurðir þeir sem Vilhjálmur Ö. Vilhjálmsson gróf 1989 voru kallaðir NA, NB og NC. Litla holan sem grafin var í túninu vestan við stofuna verður kölluð NE. Uppgröfturinn hófst 4. júlí og var lokið 11. júlí. Að uppgreftinum unnu auk Orra Vésteinssonar, Adolf Friðriksson og Birna Gunnarsdóttir allan tímann, Mjöll Snæsadóttir nokkra dagsparta en Garðar Guðmundsson sá um sýnatöku. Hér að neðan verður gerð grein fyrst fyrir uppgrefti ND, mannvirkjaleifum lýst og fjallað um lausafundi, síðan fyrir NE en meginumfjöllun um þá holu er í skýrslu Garðars Guðmundssonar *Fornleifarannsóknir í Nesi við Seltjörn II.* Þá verður fjallað sérstaklega um vísbendingar um kirkjuna og kirkjugarðinn úr ritheimildum og í ljósi þeirra verður sett fram túlkun á þeim mannvistarleifum sem fram komu við uppgreftinn í Nesi 1995.

II. A. *Skurður ND*

Af skurði þeim sem sótt var um leyfi til að grafa voru tæpir 8 metrar inni á lóðinni Neströð 7 og þar sem leyfi lóðareiganda fékkst ekki varð að hætta við að athuga hinn meinta kirkjugrunn sem allur er inni á lóðinni. Ákveðið var að engu að síður mætti fá markverðar vísbendingar um staðsetningu kirkjunnar og vesturmörk kirkjugarðsins með því að grafa upp þann hluta skurðarins sem var vestan við lóðina Neströð 7.

Aðferðir. Langir og mjóir skurðir henta alls ekki til að afla vitneskju um gerð eða hlutverk fornra mannvirkja en þeir geta skorið úr um hvort mannvirkjaleifar eru yfirhöfuð á viðkomandi stað og hvort ástand þeirra og umfang réttlætir frekari rannsóknir. Einnig má að jafnaði reikna með að hægt verði að greina innbyrðis afstöðu mannvistarleifanna m.t.t. aldurs. Með því að grafa mjóan skurð í gegnum mannvistarleifar fæst ekki nema takmarkaður skilningur á eðli leifanna. Með skurðgrefti er tekin sú áhætta að samhengi rofni sem reynst gætu mikilvæg eða jafnvel afgerandi í opnum uppgrefti. Til að minnka þá áhættu var fylgt þeirri reglu við

¹ Sigurjón P. Ísaksson & Þorgeir Helgason 1994, 7.

uppgröftinn í Nesi að grafa aðeins niður að 'föstum' mannvirkjum, þ.e. torf- eða grjóthleðslum, steinalögnum, gólfum og jafnvel öskuhaugum og hreyfa eins lítið við þeim og hægt var. Aðeins var grafið í gegnum 'laus' jarðlög, þ.e. fok- og gróður mold, hrun og blendingslög sem ekki eru hluti af eiginlegum mannvirkjum og aðeins þeir steinar fjarlægðir sem klárlega voru ekki í hleðslum eða öðrum mannvirkjum. Þá var reynt að hreyfa eins lítið og hægt var við mannabeinum og kistuleifum. Var látið nægja að hreinsa þær leifar nægilega vel fram til að hægt væri að teikna þær og ljósmynda en ekki var reynt að taka þær upp og var mokað yfir þær aftur að uppgrefti loknum. Þessi aðferð gerir nálega ómögulegt að komast nokkurstaðar niður í óhreyfð jarðlög og gerir skurðinn ákaflega misdjúpan. Með henni fæst góð hugmynd um yngstu (efstu) mannvirkin en tekin er sú áhætta að mjög takmörkuð mynd fái af eldri mannvistarleifum.

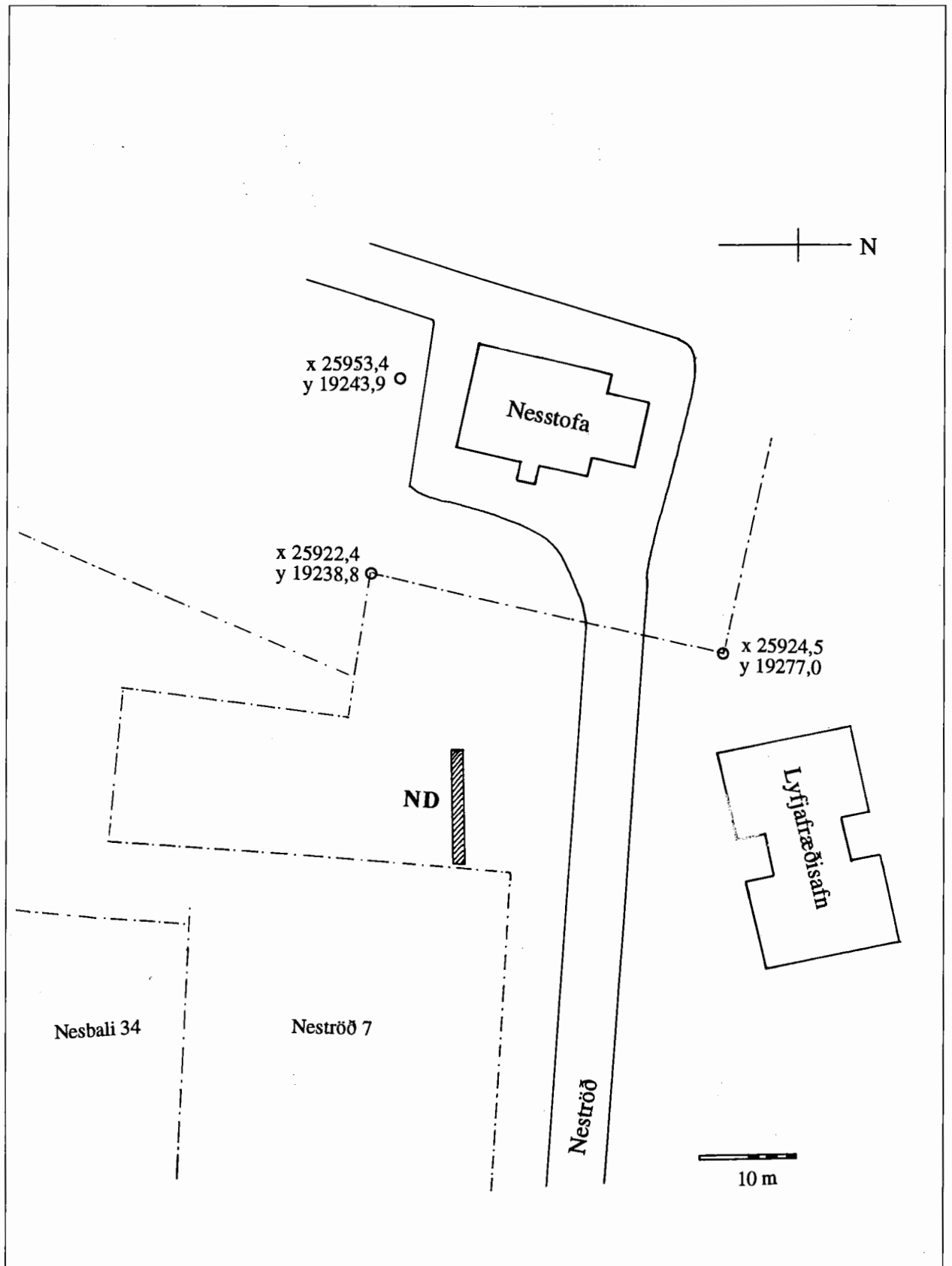
Meginrökin með því að grafa könnunarskurði eru að þeir eru ódýr aðferð með þekktar takmarkanir sem geta svarað afmörkuðum spurningum. Með þeirri aðferðafræði sem hér hefur verið lýst má jafnframt draga mjög úr þeirri hættu að mikilvæg samhengi séu rofin. Skurðir henta best annarsvegar til að skera úr um hvort fýsilegt sé að leggja út í umfangsmiklar rannsóknir á viðkomandi stað og hinsvegar til að svara einföldum rannsóknarspurningum.¹

Á Íslandi hefur ýmsum aðferðum verið beitt við að skrá mannvistarlög og mannvirkjaleifar sem fram koma við uppgrefti. Lengst af voru 'laus' jarðlög ekki skráð skipulega en hin síðari ár hefur í flestum uppgröftum verið haldin jarðlagaskrá samhliða skrá um 'fastar' mannvistarleifar. Fornleifafræðingum er að verða æ betur ljóst hversu mikilvægt er að skilgreina nákvæmlega mörk og umfang mannvistarlaga en aðeins með því að hafa slíkar skilgreiningar á hreinu er hægt að gera sér fulla grein fyrir innbyrðis afstöðu mannvistarleifanna og hafa fullkomna yfirsýn yfir og stjórn á því hvaðan smáfundir koma og hvert samhengi þeirra er við mannvirkin sem verið er að grafa upp. Þessum markmiðum verður aðeins náð með því að hafa heildstætt skráningarkerfi og var notað kerfi sem hannað var í Bretlandi á 8. áratugnum og stundum er kennt við höfund þess Richard Harris. Kerfið hefur áður verið notað við uppgröft á Íslandi á Hofsstöðum í Mývatnssveit 1992.² Kerfið er einfalt og byggir á því að greina jarðlög og mannvirki í minnstu einingar sem skilgreinalegar eru í tíma. Með öðrum orðum er hver eining eða context³ lag eða mannvirki sem orðið hefur til á einum tíma eða safnast saman ótruflað á einu tímabili. Þannig er t.d. torfveggur eitt context þó hann sé byggður úr mismunandi efnum (torf, grjót, moldarfylling) en viðgerð á honum er annað. Öskuhaugur sem verður til smátt og smátt er einnig eitt context svo fremi að hann sé einsleitur, þ.e. að samskonar efni sé í honum öllum. Ef í honum eru innskot úr allt öðrum efnum sem klárlega tengjast ekki

¹ Dæmi um slíkt eru skurðgreftir í Belgsholti í Melasveit, Heynesi og Gerði á Akranesi sbr. Adolf Friðriksson & Orri Vésteinsson 1992, 52-56, og á Hofsstöðum í Mývatnssveit sbr. Adolf Friðriksson 1993.

² Adolf Friðriksson 1993, 9-10.

³ Fullnægjandi þýðing á þessu hugtaki á íslensku hefur enn ekki komið fram.

Mynd 2. Staðsetning skurðar ND. Brotnu línurnar eru lóðamörk. Mælikvarði 1:500.

öskuhaugamyndun þá eru þau annað context og ef samsetning haugsins breytist á afgerandi hátt þá er honum deilt í fleiri en eitt context. Ekki er gerður greinarmunur á jarðlögum og mannvirkjaleifum og er öllum einingunum lýst á sama erfisbundna háttinn. Hvert context fær númer og er sömu atriðum alltaf lýst fyrir öll contextin. Það tryggir að atriði sem á vettvangi sýnast ekki markverð en gætu reynst það seinna komist á blað. Oft eru höfð sérstök eyðublöð til að skrá context en í Nesi var látið nægja að skrá upplýsingar um hvert og eitt í uppgraftardagbók.

Allmargir lausafundir komu í ljós við uppgröftinn í Nesi en svotil allir voru í yfirborðslögum og tengdust þeim mannvirkjum sem í skurðinum sáust ekki nema óbeint. Því var látið nægja að skrá staðsetningu lausafunda eftir contextum. Þ.e.a.s. hnit eða hæðir á hverjum grip voru ekki mæld heldur var öllum gripum sem fundust í tilteknu contexti á ákveðnu metrabili flokkuð saman. Fundir eins og bein, gler, múrsteinar eða járnnaclar á hverju slíku svæði voru síðan settir á eitt númer í fundaskrá þar sem ekki þótti ástæða til að lýsa hverju broti sérstaklega. Keramikbrot voru því aðeins sett á sama númer að þau væru eins eða úr sama gripnum.

Skurðurinn ND var mældur inn í hnitakerfi Reykjavíkurborgar (sjá hér að neðan) en við uppgröftinn var notað sjálfstætt hnitakerfi og var x 0,00 y 0,00 í því kerfi suðvesturhorn skurðarins. x hækkaði í austur og y í norður.

Fornvistfræði er skammt á veg komin á Íslandi og hafa fornleifafræðingar til skamms tíma lítið beitt slíkum aðferðum við uppgröft. Slíkar aðferðir geta þó reynst afargagnlegar þegar meta á ástand jarðvegs og lífrænna leifa og geta svarað margskonar spurningum um gróðurfar og ræktun til forna, sem og um matarræði og lífsafkomu. Við rannsóknirnar í Nesi 1995 var lögð áhersla á að rannsaka ástand jarðvegs og lífrænna leifa til að auðveldara verði að gera áætlanir um frekari rannsóknir. Er gerð grein fyrir þeim rannsóknum og aðferðum sem við þær beitt í skýrslu Garðars Guðmundssonar *Fornleifarannsóknir í Nesi við Seltjörn II*.

Að uppgrefti loknum voru settir skærilitir borðar í botn skurðarins þannig að ef grafið verður aftur á þessum stað ætti að verða auðvelt að sjá hvar hætt var að grafa 1995. Mokað var ofaní skurðinn fyrst með handverkfærum þannig að huldi kistuleifar og grjóthleðslur en síðan var notuð skurðgrafa til að fylla uppí. Grafan eyðilagði grastorfurnar og voru nýjar settar ofaná. **Staðsetning.** Skurðurinn sem grafinn var var 12,20 metrar á lengd og 1 metri á breidd og snéri austur-vestur. Suðvesturhorn skurðarins var á x 25914.814 y 19248.528, norðvesturhornið á x 25914.814 y 19249.528, norðausturhornið á 25902.614 y 19249.528 og suðausturhornið á x 25902.614 y 19248.528 í hnitakerfi Reykjavíkurborgar. Yfirborð skurðarins var á bilinu 12.93 - 12.88 m.y.s. en dýpst var grafið niður á 11.01 m.y.s. en skurðurinn var á endanum mjög misdjúpur.

Yfirlit um gang uppgraftarins. Byrjað var að grafa vestantil og var fyrsta daginn rist ofan

af 4 x 1 metrum og þá strax komið niður á horn af grjótgardi (C3) sem liggur eftir höfuðáttum. 5. júlí var skurðurinn lengdur til austurs fyrst um 4 metra og síðan tvo metra í viðbót. Þá kom í ljós veggur austarlega í skurðinum (C7) sem hefur sömu stefnu og grjótgardurinn (C3). 6. júlí var skurðurinn enn lengdur um 2,2 metra og kom þann dag í ljós stétt (C9) meðfram veggnum (C7). 7. júlí var grafið niðurmeð veggnum (C7) austanmeginn og þá komið niður í holrúm eftir gröf og síðan á kistulok þar hjá á um 1,8 m dýpi. Einnig var haldið áfram að grafa niður milli stéttarinnar (C9) og grjótgardsins (C9) og var þar vestantil komið niður á móöskulag (C12) sem líklega er öskuhaugur frá bænum í Nesi. Þann 8. júlí var grafið niður austan við móöskulagið og þar komið niður á grjótvegg (C21) sem liggur þvert á skurðinn. Vestan við hann var feitt, svart lag (C22) sem hafði öll einkenni gólfs önnur en að það var mjög mjúkt. Þegar hér var komið sögu var orðið erfitt að athafna sig í skurðinum en nægilegar vísbendingar höfðu komið í ljós til að ákvarða vesturmörk kirkjugarðsins og var því ákveðið að láta hér staðar numið. Ekki var unnið sunnudaginn 9. júlí en þann 10. var lokið við mælingar og langsnið skurðarins teiknað. Þann dag var einnig grafið fyrir holunni NE í túninu vestan við stofuna. 11. júlí voru tekin sýni úr bæði ND og NE.

Lýsing mannvistarleifa í skurði ND. Yfir öllum skurðinum var allhreyft en einsleitt moldarlag (C2), sem samanstóð aðallega af feitri og mjúkri gróðurmold. Hún var víðast laus í sér nema yfir veggjunum C3 og C7 þar sem hún hefur troðist harðar. Í grasrótinni (C1) og efstu 5-10 cm af C2 voru svotil engin aðskotaefni og fáir sem engir smáfundir, en þar fyrir neðan var moldin blönduð bæði viðar- og móösku (<0,1 %), viðarkolum (<0,1 %), torfsneplum (<0,5 %) og sandi/grús (< 0,1 %) og miklu af smáfundum. Lífrænar leifar voru nær eingöngu bein og skeljar og voru þau í misjöfnu ástandi en timburleifar voru svotil engar. Vestan við x 6,0 eða þar um bil breyttist moldin á um 36 cm dýpi og varð ljósari og leirbornari og enn lausari í sér, með meira af aðskotaefnum, einkum viðarkolum (<0,5 %), brendum beinum (< 0,1 %) og viðar- og móösku (< 0,5 %) en að öðru leytti jafneinsleit og ofar. Svipað magn var af lausafundum í þessu lagi og lífrænar leifar einnig í áþekku ástandi og ofar. Skilin milli þessa lags og C2 voru skýr þegar grafið var, einkanlega eftir því sem vestar dró í skurðinum, og var ákveðið að gefa því sérstakt númer C4. Þegar sniðið var teiknað urðu skilin hinsvegar ekki greind og verður að teljast álitamál hvort hér er um sérstakt lag að ræða.

Yfir gröfunum C13-19 urðu hvergi greind skil eftir niðurgrefti og var engan mun að sjá á fyllingum í gröfunum og C2 annarsstaðar í skurðinum. Fyllingarnar falla því undir sama númer. Mikið var af ánamöðkum í skurðinum og er þeim án nokkurs vafa um að kenna hversu einsleitt C2 (+C4) er. Ánamaðkar geta flutt gríðarmikið magn af jarðvegi og hér hafa þeir afmáð öll ummerki um lagskiptingu niður á um 0,5 - 0,6 m dýpi vestan við C7-9 og enn dýpra yfir gröfunum, en fyllingin í þeim hefur líklega verið nógu laus í sér til að ánamaðkar gætu þrífist á

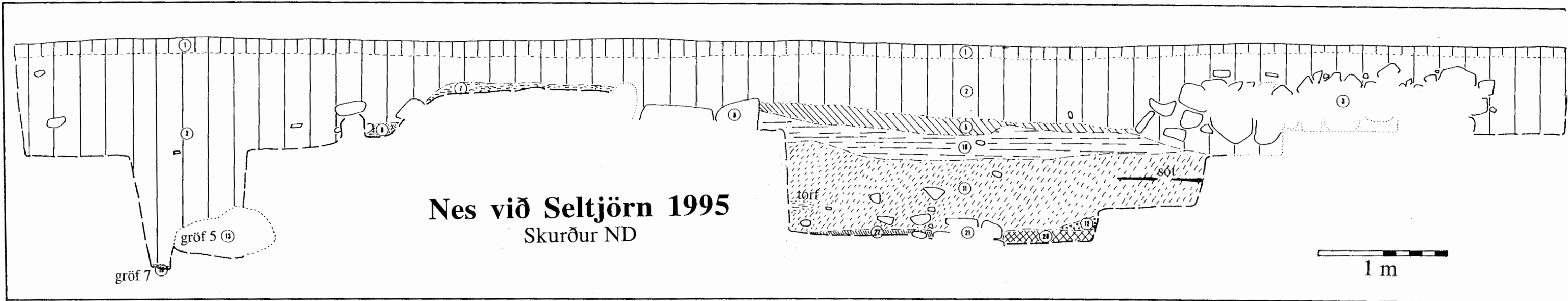
Context skrá

nr.	tegund	þykkt	staðsetning	fundir	aldur
1	grasrót	6-10 cm	yfir öllum skurði	sjá 2	Yngra en C2.
2	maðkétin mold - blandlag	16-175 cm	yfir öllum skurði. Vestan C9 nær lagið (niður að C4) að 12,51 m.y.s. en ekki var hægt að greina þetta lag frá fyllingu í gröfum austan C8 og fær hún því sama nr.	478	Yngra en C3, C4, C7-9 og C13-19.
3	grjótgarður	40-50 cm	x 0,62 y 0,02 - x 3,46 y 0,02 - x 1,40 y 0,46 - x 1,52 y 0,98 - x 0,90 y 0,98. Toppur 12,75 m.y.s.; botn 12,05 m.y.s.		Eldra en C2. Yngra en C5 og þar með C7-9. Seinni hl. 18. aldar.
[4	Ljósari og leirbornari mold neðst í C2.	9-30 cm	Vestan C9 (x 6,37). Milli C3 og C9 er lag þetta milli 12,51 m.y.s. og 12,37 (austast) - 12,17 (vestast). Vestan við C3 nær lagið niður á 12,21 m.y.s.]	203	Eldra en C2. Yngra en C5
5	Einsleitt leirblandað moldarlag	3-14 cm	x 3,44 - 6,37. Toppur 12,35 m.y.s. botn 12,13 m.y.s.	19	Eldra en C4 (og C3?). Yngra en C10 og þar með C7-9.
6	Sótlinsa - yfirborðslag?	3-5 cm	x 1,53 y 0,73 - x 2,22 y 0,78 - x 2,31 y 0,97. Toppur 12,43 m.y.s.	2	Eldra eða jafngamalt og C4. Yngra en C5.
7	Veggur	34 cm	x 7,36 y 0,05 - x 9,11 y 0,06 - x 9,56 y 0,96 - x 7,66 y 0,96. Toppur 12,51 m.y.s., botn 12,17 m.y.s.		Eldra en C10 og C5 og þar með C3. Jafngamalt eða eldra en C9. Jafngamalt eða yngra en C8. Yngra en C13-19 og yngra en 1500. Líklega 17. eða 18. öld.
8	Ljósugt feitt moldarlag	a.m.k. 10 cm	Austanmeð C7 á x 9,18 y 0,5 - x 9,44 y 0,06 - x 9,78 y 0,96 - x 9,57 y 0,96. Toppur 12,17 m.y.s.	17	Jafngamalt eða eldra en C7. Yngra en C13-19.
9	Stétt	a.m.k. 24 cm	Vestanmeð C7 á x 6,40 y 0,05 - x 7,29 y 0,04 - x 7,58 y 0,94 - x 6,38 y 0,96. Toppur 12,48 m.y.s.		Jafngamalt eðayngra en C7. Yngra en C11. Eldra en C10.

10	Torfblandað moldarlag	16-26 cm	x 3,04 - x 6,40	21	Eldra en C5 og C3. Yngra en C9 og C11.
11	Leirblönduð, lagskipt mold með torf- og sótlinsum	46-74 cm	x 2,91 - x 6,17	6	Eldra en C10. Yngra en C12, 20, 21 og 22.
12	Móaska - ruslahaugur?	3+ cm	Vestan við x 4,02		Eldra en C11. Yngra en C 20.
13	Gröf 5 - holrými	20-39 cm	x 10,14 y - 0,08 - x 10,22 y 0,32 - x 11,03 y 0,10 - x 10,88 y - 0,14 Toppur 11,50, botn 11,11 m.y.s.	4	Eldra en C7-9. Yngra en C19.
14	Gröf 1 - upphækkað kistulok		x 10,85 y 0,73 - x 10,93 y 0,98 - x 11,30 y 0,56. Toppur 11,01 m.y.s.		16.-18. öld.
15	Gröf 2 - flatt kistulok		x 10,60 y 0,81 - x 10,32 y 0,90 - x 10,68 y 0,99. Toppur 11,19 m.y.s.		Eldra en C7-9.
16	Gröf 3 - flatt kistulok		x 10,86 y 0,38 - x 10,95 y 0,54 - x 10,32 y 0,84 - x 10,32 y 0,55. Toppur 10,99 m.y.s.	1 sýni	Eldra en C7-9. Eldra en C13?
17	Gröf 4 - rótuð hauskúpa og fleiri bein		Miðja: x 11,06 y 0,25. Toppur 11,00 m.y.s.		
18	Gröf 6 - rótaðar beinaleifar		Miðja: x 10,78 y 0,10. Toppur 11,17 m.y.s.		
19	Gröf 7 - flatt kistulok		x 11,05 y 0,11 - x 11,22 y 0,01 - x 11,02 y 0,01. Toppur 11,05 m.y.s.		
20	Svart, feitt lag	11+ cm	Vestan við x 4,49. Toppur 11,37 m.y.s.		Eldra en C11 og 12. Yngra en C21.
21	Grjótgarður	21+ cm	x 4,38 y 0,14 - x 4,95 y 0,08 - x 5,08 y 0,98 - x 4,50 y 0,99. Toppur 11,52 m.y.s.		Eldra en C21 og C11.
22	feitt, blandað moldarlag	5+ cm	Austan við x 5,01. Toppur 11,35 m.y.s.		Eldra en C11.

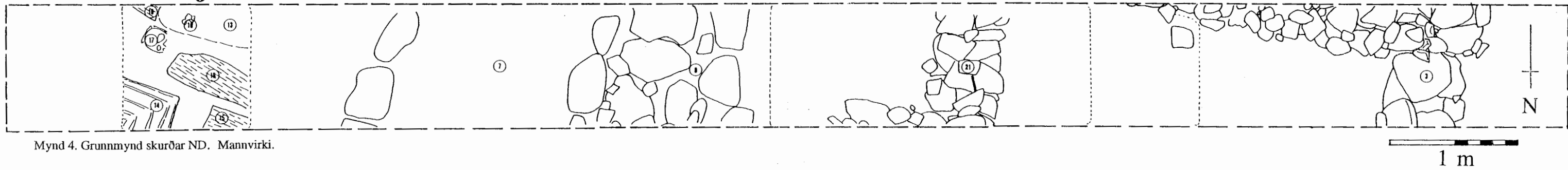
meira en meters dýpi. Telja verður að þeir séu ástæðan fyrir því hversu óljós skilin milli C2 og C4 eru og það að jarðefni hafa flust á milli þessara laga gerir ómögulegt að líta á C4 sem aðskilið lag. Það verður því ekki notað hér nema til að staðsetja lausafundi.

C2 (+C4) er yngra en grjótgarðurinn C3. Í moldarlögunum var mikið af lausafundum, en tíðni þeirra minkaði eftir því sem austar dró í skurðinum. Það bendur til að lausafundirnir standi í sambandi við bæjarhólinn, séu rusl sem dreifst hefur jafnt út frá bæjarhúsumum.

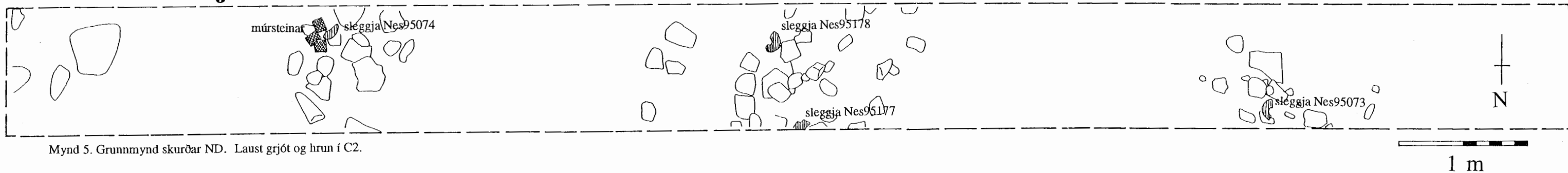
Mynd 3. Langsnið skurðar ND

Nes við Seltjörn 1995. Skurður ND

Mynd 4. Grunnmynd skurðar ND. Mannvirki.

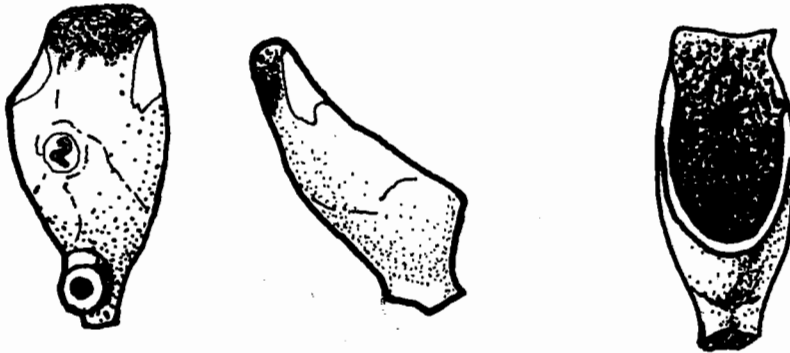
Nes við Seltjörn 1995. Skurður ND

Mynd 5. Grunnmynd skurðar ND. Laust grjót og hrun í C2.

Gripirnir eru af allra venjulegasta tagi frá 18. og 19. öld. Krítarpípubrotið Nes95081:A sem

fannst neðarlega í C4 vestan við grjóttvegginn C3 er með merki sem bendir til að pípan hafi verið framleidd í Gouda í Hollandi á 18. öld.¹ Það bendir til að veggurinn geti ekki verið yngri. Mjög lítið var af gripum frá 20. öld og bendir það til að mjög hafi dregið úr umsvifum á þessu svæði einhverntæima á 19. öld. Þó fundust nýlegir naglar á um 0,5 m dýpi

Mynd 6. Krítarpípubrot Nes 95081:A. 1:1. Teikning: Ragnar Edvardsson.

vestanvið C3 innan um miklu eldri gripi og gæti það bent til að þar hafi átt sér stað meira rask en austanvið. Gripir geta þó troðist mjög djúpt niður og sérstaklega þar sem er mikil umferð ánamaðka.

Grjóttgarðurinn C3 er vel hlaðinn af meðalstóru grjóti og hefur ekki verið mjög hár því hann er ekki nema rúmlega 0,6 m breiður í botninn. Svo heppilega vildi til að skurðurinn lenti beint á suðvesturhorni garðsins og sjást í skurðinum um 2,5 m af suðurhliðinni og 1 metri af vesturhliðinni. Af garðinum standa enn þrjú til fjögur umföer og er fjórða umfarið á suðurhliðinni úr frekar litlu grjóti. Hugsanlegt er og raunar líklegt að suðurhliðin og vesturhliðin hafi ekki verið hlaðnar við sama tækifæri því hleðslan gengur ekki saman og er meira af smágrjóti í suðurhliðinni. Ekki er gott að segja hvor hliðin hefur verið hlaðin fyrr en líklegra að það hafi verið vesturhliðin þar sem botn hennar er lítillaga dýpri en suðurhliðarinnar. Suðurhliðin sýnist skera lag C10 og bendir það til að áður en byrjað var að hlaða garðinn hafi torf verið rist og grafið niður um 0,2 metra. Ekki sáust neinar vísbendingar um að garður hafi verið á þessum stað áður en þessi var byggður en það verður þó ekki útilokað vegna þess hve rannsóknarsvæðið var takmarkað. Suðurhliðin snýr heldur norðar en rétt vestur en hefur hinsvegar sömu stefnu og veggurinn og stéttin C7-9 og grafirnar C13-19 og bendir það til að garður þessi standi í samhengi við kirkjuna eða hafi a.m.k. verið hlaðinn með hliðsjón af stefnu hennar.

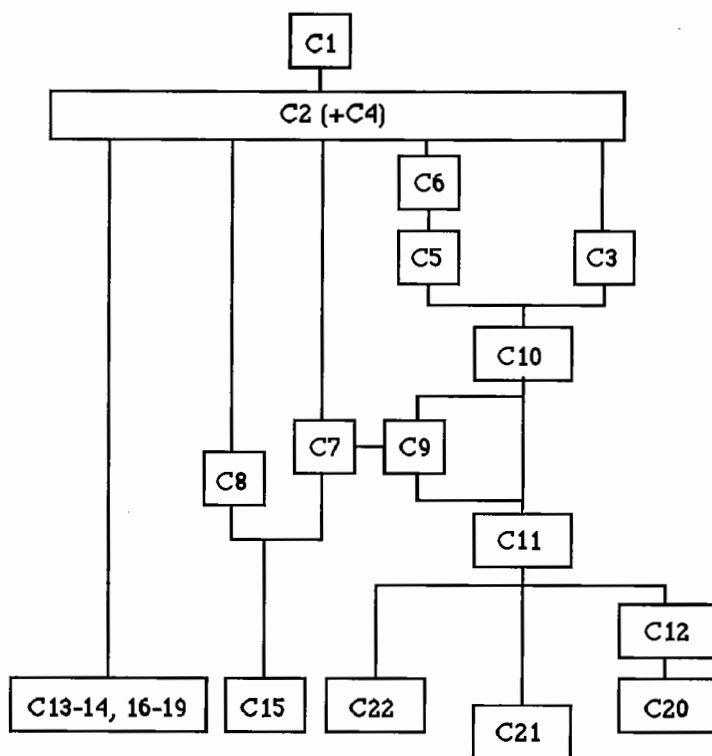
Í krikanum sem garðurinn myndar var sótlinsa neðarlega í C2 (C4) og var henni gefið

¹ Gulløv & Kapel 1979, 143; Steensberg & Østergaard Christensen 1979, 298-99, planche 139. Haus með sambærilegu merki hefur einnig fundist í 18. aldar lögum á Stóruborg undir Eyjafjöllum.

númerið C6. Hún var víðast ekki nema um 2-3 cm á þykkt og náði um 0,8 m í austur frá vesturhliðinni en fjaraði út í suður um 0,3 - 0,5 m frá suðurhliðinni. Linsa þessi var allhörð og gæti hér verið um einhverskonar yfirborðslag að ræða. Undir þessari linsu var grjótdreif sem líklega tengist garðinum á einhvern hátt því hún náði ekki lengra í austur en að x 2,80. Líklega er um að ræða hrun úr garðinum.

Austan við garðinn (C3) var undir C2 (+C4) annað moldarlag, sem skar sig frá efra laginu að því leyti að það var ljósara og leirkendara, þéttara, harðara og mjög lítið hreyft. Aðeins var vottur af ösku og kol og sótt < 0,1 %. Lag þetta var víðast um 10 cm þykkt en varð lítilfjörlegra eftir því sem vestar dró. Ekki var augljóst hvort lag þetta er yngra en C3 eða hvort það hefur hlaðist upp eftir að garðurinn var hlaðinn. Líklegt er að efri mörk C5 séu ekki eiginleg skil á milli laga heldur neðri mörk ánamaðkaferðar. Svipað hlutfall var af gripum í þessu lagi og hinum efri en áberandi minna af leirkerjabrotum.

Undir C5 milli grjótgardisins C3 og stéttarinnar C9 er um 0,2 m þykkt moldarlag blandað

með torfi og var það kallað C10. Moldin er dekkri en í C5 og með afarlitlu af aðskotaefnum og sambærilegu fundasafni en þó minna af gripum/m³. Mjög var mismikið af torfi í lagi þessu; astantil, uppvið C9 og á um annan metra vestur með syðri skurðbrún var allþétt af mjög smáum torfusneplum og dró úr þeim eftir því sem vestar dró. Vestan við 2,20 var ekki grafið niður á lag þetta en þar austan við og á þriðja metra austur með nyrðri skurðbrún voru allstórar torfur sem þó tilheyrðu greinilega ekki neinni hleðslu. Allbreiður torflaus geiri var milli þessara tveggja torfsvæða í C10 og var moldin þar mjög einsleit og lítið hreyfð. Lag þetta hefur hlaðist upp að stéttinni C9 en

Mynd 7. Skipurit (Harris matrix) er sýnir afstöðu contextanna í ND.

grafið hefur verið í gegnum það þegar grjótgardurinn C3 var byggður. Það bendir til að stéttin og þá væntanlega veggurinn C7 hafi enn verið ofanjarðar þegar garðurinn var hlaðinn. Líklegt er lagið C10 hafi orðið til við einhverjar framkvæmdir í nágrenninu, annaðhvort vegna þess að

verið var að byggja torfvegg og afskorningar og ónýtar torfur hafa troðist niður á þessu svæði, eða vegna þess að torfveggur hefur verið rifin og efninu úr honum jafnað út á þessu svæði. Torfið í C10 var allt af sama tagi, misljósir blettir og engin gjóska, en það er samskonar torf og er í torfveggnum C7. Ekki er óhugsandi að C10 sé efni úr torfveggnum C7 sem hafi verið jafnað út þegar grjótgardurinn C3 var hlaðinn. Þá væri moldarlagið C5 yngra en grjótgardurinn C3 enda er það vel hugsanlegt.

Yfirborð laganna C5 og C10 lækkar til vesturs og bendir það til að þessi staður sé austan við bæjarhóllinn þar sem yfirborðið hefur eitt sinn hækkað aftur til austurs, upp að kirkjunni sem hefur þá staðið á lágum hól eða bingu.

Austan við C7-9, í skurðendanum voru fjórir allstæðilegir steinar ofarlega í C2. Þessir steinar voru ekki hluti af neinskonar mannvirki en voru af þeirri stærð að þeir gætu hafa komið úr hleðslu og er hugsanlegt að þeir hafi verið rifnir úr henni við sama tækifæri og veggjarefninu sem myndar C10 var jafnað út vestan við C7-9.

Torfblandlagið C10 hefur hlaðist upp að vesturbrún allverklegrar stéttar (C9) sem lögð hefur verið meðfram vesturhlið torfveggjar (C7) sem liggur norður-suður í sömu stefnu og grjótgardurinn C3. Torfveggurinn C7 er allmikið mannvirki. Torfhleðslan er um 1,5 m á breidd í botninn og þar utan við hafa verið settir steinar. Þeir sýnast þó ekki vera hluti af hleðslunni; þeir eru bæði heldur ávalir og standa heldur gisið til að vera sannfærandi hleðslugrjót, og þar að auki snúa þeir sumir brúnum upp þannig að erfitt er að sjá hvernig annað grjót hefði tollað ofaná þessum. Ekki var augljóst hverskonar torf hefur verið notað í vegginn - helst sýndist það vera strengur. Í honum voru hér og þar gjóskudflar og var sú gjóska greind sem Katla ~1500. Eins og áður hefur verið getið um er hugsanlegt að vegg þessum hafi verið rutt niður, en aðeins 0,2 - 0,3 m eru eftir af þykkt hans, eftir því sem næst verður komið, og þó að aðeins 0,4 m séu niður á hann frá núverandi yfirborði þá sjást enginn merki um hann á því. Það gæti bent til að hann hafi verið sléttaður alveg niður á þáverandi yfirborð og þessvegna ekki skilið eftir sig neina bingu. Í sömu átt bendir að sitthvorumeginn við vegginn en ekki ofan á honum var allmikið af smágrjóti. Hvorug dreifin náði lengra en um 1 m út frá veggbrún austanmeginn og stéttarbrún vestanmeginn sem bendir til að smágrýti þetta standi í sambandi við vegginn og stéttina og hafi dreifst svona er sléttað var úr veggnum.

Meðfram veggnum vestanmeginn er vandlega lögð stétt (C9), um 1,0 - 1,2 m breið. Það sem af henni sést í skurðinum hefur ekki alveg sömu stefnu og veggurinn, en það þarf ekki að vera marktækt - skurðurinn er mjór og mannvirki af þessu tagi ekki alltaf þráðbein. Innanum grjótdreifina sem var yfir stéttinni og vestan við hana (í C2) voru þrír litlir steinar sem lágu í röð og snéru norður-suður. Svo vill til að þeir lágu beint ofaná vesturbrún stéttarinnar en hvort það var tilviljun ein eða hvort þeir standa í einhverju samhengi við stéttina skal ósagt látið. Ekki var hægt að skera úr um hvort stéttin var lögð við sama tækifæri og veggurinn var hlaðinn. Það

verður þó að teljast líklegt því botn steinanna í stéttinni er talsvert lægri en botn steinanna sem lagðir hafa verið neðst í torfveggnum. Frekar en að það þýði að stéttin sé miklu eldra mannvirki sem veggurinn var hlaðinn meðfram er sennilegra að stéttin og torfveggurinn hafi verið byggð á sama tíma, en grjótið meðfram torfhleðslunni sett eftir að stéttin var lögð. Er jafnvel hugsanlegt að steinaröðin meðfram veggnum sé talsvert yngri en hann og stéttin. Úr því fæst þó ekki skorið nema með því að grafa í gegnum vegginn og komast að því hvað torfhleðslan nær djúpt en það var ekki gert sumarið 1995.

Meðfram steinalögninni austanmeð torfveggnum var ákaflega mjúkt og ljóst moldarlag (C8). Lag þetta var afarfeitt, nálega eins og smjör viðkomu. Það er aðeins um 0,2 m breið rönd og fylgir veggnum algerlega - snýr eins og hann frá norðri til suðurs. Yfirborð þessa lags er þó undir botni steinanna sem eru meðfram torfveggnum og er það illskiljanlegt nema því aðeins að steinarnir séu lagðir allöngu eftir að torfveggurinn var hlaðinn. Í C8 var afarhátt hlutfall af lausafundum, og var hvergi hærra hlutfall gripa/m³ í skurðinum nema vestan við C3. Fundasafnið var svipað að samsetningu og í C5 og C10 og í því var meðal annars gult múrsteinsbrot sem bendir til 18. aldar eða seinni tíma. Ekki var grafið niður úr laginu.

Ekki er augljóst hvernig túlka á lagið C8. Hugsanlegt er að það sé fylling í mjóu ræsi sem grafið hefur verið meðfram veggnum til að veita frá honum vatni. Áþekkt ræsi hefur fundist meðfram torfvegg í hringlaga garði í Gerði á Akranesi en þar var ræsið utanmeð veggnum.¹

Veggurinn C7 með stéttinni C9 eru allstæðileg mannvirki og hefði verið eðlilegt að túlka vegginn sem húsvegg ef einhver merki hefðu fundist um gólf í tengslum við hann. Þar sem greinilega er ekki um neitt slíkt að ræða hlýtur veggurinn að vera kirkjugarðsveggur, því varla koma annarskonar garðlög til greina á þessum stað. Eins og áður hefur komið fram eru veggurinn og stéttin eldri en grjótgarðurinn C3, en tæplega miklu því bæði mannvirkin hafa verið ofanjarðar þegar C3 var hlaðinn. Að veggurinn sé yngri en 1500 má ráða af gjóskublettunum sem í honum eru, en ástæða er til að ætla að hann hafi verið hlaðinn nær 18. öld en þeirri 16.

Austan við C7-9 var grafin um 0,8 x 1 m breið hola og á um 11,50 m.y.s. var komið niður í holrúm, víðast um 0,25 m hátt, en botn þess var á 11,10 m.y.s. (C13 - gröf 5). Aðeins norðausturhluti þess sást í niðurgreftrinum og náði það a.m.k. 0,15 m lengra í vestur og 0,2 m lengra í suður, en ekki var potað mikið innundir brún niðurgraftarins af ótta við að hún myndi hrynja, og er líklegt að holrúmið nái allmiklu lengra í vestur a.m.k. Engin bein voru í holrúmi þessu en fyrir viðarleifum vottaði í köntum og í botninum var greinileg beinamold. Holrúm þetta er því gröf einstaklings sem snúið hefur austur-vestur og hafa bein og líkkista rotnað gersamlega vegna súrefnisins í holrúminu. Í holrúminu og mold sem hrúnið hafði úr þaki þess

¹ Adolf Friðriksson & Orri Vésteinsson 1992, 52.

fannst krítarpípubrot auk ókennilegs járnhlutar, járnagla og viðarbúts sem gætu verið úr kistunni (Nes95:171-174).

Í botninum í austurenda holrýmisins fundust leifar af höfðukúpu (fremri hluti ofan við augntóftir) og tægjur úr öðrum beinum á um 0,15 x 0,15 m bletti (C18 - gröf 6). Hér er greinilega um að ræða bein sem rótað hefur verið til þegar grafið var fyrir gröf 5 (C13) og þeim kastað til fóta hins nýja 'fbúa' grafarinnar.

Í norðausturhorni niðurgraftarins var komið niður á suðvesturhorn á kistu (C14 - gröf 1) og var hæsti punktur hennar á 11,00 m.y.s. Kista þessi er með upphækkuðu kistuloki sem sýnist að hafa verið allvönduð smíð. Lokið er að mestu fallið saman en þó ekki alveg niður í kistuna og sást að holrúm er enn undir því. Um 0,2 m vestan við vesturenda kistunnar í gröf 1 var strax komið á annað kistulok á 11,19 m.y.s (C15 - gröf 2). Kistulok þetta var flatt. Fast sunnan við þetta kistulok er annað á 10,99 m.y.s. (C16 - gröf 3) og eru aðeins um 7 cm milli kistanna. Af þessu kistuloki sáust um 0,6 m af lengdinni en það var hinsvegar einkennilega mjótt, aðeins um 0.3 m þar sem það er breiðast. Þó ekki sæust skýr merki um það er líklegt að suðurhlið þessarar kistu hafi skaddast þegar gröf var tekin sunnan við hana, líklega gröf undir gröf 5 (C13) frekar en hún sjálf þar sem botn holrúmsins er um 11 cm hærri en kistulokið í C16. Við uppgröftinn brotnaði líftill bútur af austurenda kistuloksins C16 og var það tekið sem sýni (Nes95:176) og hefur það greinst sem mjúkvíður (t.d. greni eða fura) en endanlegar niðurstöður liggja enn ekki fyrir.¹ Austan við kistulokið C16 var stök höfuðkúpa og undir henni, austan og sunnanmeginn, handleggs og leggjabein á 11,00 m.y.s. (C17 - gröf 4). Höfuðkúpa þessi horfir í vestur og er eins með hana og beinaleifarnar í C18 að henni hefur verið rutt til þegar ný gröf var tekin - hugsanlega gröf 3 (C16). Sunnan við höfuðkúpu þessa glitti í norðvesturhorn af sléttu kistuloki á 11,05 m.y.s. (C19 - gröf 7).

Alls fundust því í þessum litla niðurgrefti leifar eftir 7 grafir og hafði tveim verið raskað til að koma fyrir nýjum gröfum. Ljóst er því að í þessum hluta kirkjugarðsins hefur verið afar þétt grafið og eflaust um alllangt skeið þó ekki verði af þessum vitnisburði greint hversu lengi hefur verið grafið á þessum slóðum. Lítið verður sagt um innbyrðis aldur grafanna, annað en að beinaleifarnar C18 eru eldri en holrúmið C13 og að höfuðkúpan C17 er eldri en bæði holrúmið C13 og líkkistan C16. Kistulokin eru öll í svipaðri hæð, eða á milli 10,99 og 11,19 m.y.s. og eru því líklega öll frá svipuðu tímabili. Holrúmið er hinsvegar sennilega yngra en allar hinar grafirnar þó ekki sé óhugsandi að grafir hafi verið teknar misdjúpt á sömu tímasteiðum. Aðeins sá í austurenda kistuloksins C 15 í niðurgreftinum og sé hún meira en 1 metra löng, sem líklegt er ef í henni er fullorðinn einstaklingur, þá hefur verið tekið fyrir þessari gröf áður en veggurinn C7 var byggður. Jafnvel ef kista þessi er aðeins um 1 metri þá er vesturendi hennar svo fast undir austurbrún veggjarins C7 að ólíklegt verður að teljast að hann hafi verið til þegar gröfin

¹ Sbr. Garðar Guðmundsson 1995.

var tekin. Þessar vísbendingar eru ekki óyggjandi en líklegt verður samt að teljast að þar sem kistulokin eru öllu frá svipuðum tíma þá séu þau öll sömuleiðis eldri en veggurinn C7. Botn hans gefur þá vísbendingu um yfirborðið sem grafirnar hafa verið teknar niður úr, eða um 12,20 m.y.s. Aðeins holrúmið C13 gæti verið gröf sem tekin var eftir að veggurinn C7 var hlaðinn. Upphækkuð kistulok eins og það sem fannst í C14 eru innflutt tíska sem barst til landsins á 18. öld og leysti á skömmum tíma kistur með flötu loki eða stokkalagi af hólmi.¹ Miðað við að grafirnar eru eldri en C7-9 sem aftur eru eldri en C3 sem er frá seinni hluta 18. aldar en yngri en 1500, þá er líklegasta tilgátan að fyrir utan holrúmið C13 séu þær í fyrsta lagi frá 17. öld og líklega frá fyrri hluta 18. aldar.

Þegar grafið var niður milli C3 og C9 var undir C10 komið niður á allþykkt (0,5-0,6 m) lag af þéttri grábrúnni leirblandaðri mold (C11). Lag þetta er samsett af mörgum smáum linsum, sem allar eru þó úr líku efni og með líku hlutfalli aðskotaefna. Í lagi þessu var meira af dýrabeinum en í efri lögnum, og áberandi meira af fiskibeinum og skeljum, en flest voru þau í of lélegu ástandi til að hægt væri að hirða þau. Þar sem lagið er mjög blautt og þétt hafa varðveist í því ýmiskonar lífrænar leifar, einkum trefjar af grösnum, en allt slíkt hvarf ef það var snert. Í lagi þessu voru allnokkrar sótlinsur, sumar meir en 2 cm á þykkt og mikið af viðarkolum (<0,5 %) en lítið af annari ösku, móaska ekki meir en <0,05 %. Austast í lagi þessu sást í sniði stakur torfhnaus sem gæti staðið í tengslum við torfvegg eldri en C7 undir honum eða C9. Afarlítið var af lausafundum miðað við m³ í C11 og var fundasafnið allóflíkt því sem var í efri lögum. Í laginu voru engin leirkerjabrot, glerbrot, múrsteinabrot eða aðrir gripir sem finnast í lögum frá 18. öld og síðar og er því sennilegt að lag þetta sé frá 17. öld eða fyrr. C11 hefur hlaðist upp á löngum tíma en allan þann tíma úr áþekku efni sem tengist frekar mannaferð heima við bæ en kirkjugarð.

Vestantil í niðurgreftinum var undir C11 komið niður á bleikt og hart móöskulag (C12). Móöskulag þetta endaði við x 4,00 en varð þykkara eftir því sem vestar dró. Móaska þessi var blönduð mold (<10 %) og viðarkolum og sóti (<5 %) og er greinilega öskuhaugur frá bæjarhúsum í Nesi.

Austar en austurendi öskuhaugsins C12 var undir C11 komið niður á grjótlögn sem lá þvert á skurðinn milli x 4,40 og 5,00 (C21). Aðeins tvö umför af steinum eru eftir í grjótlögn þessari og eru steinarnir ekki þykkir og frekar flatir. Steinarnir eru í ljósari mold en finnast í lögnum til beggja hliða. Líklegt er að þetta sé grjótveggur af svipaðri gerð og C3 en ekki er óhugsandi að um illa lagða stétt sé að ræða. Ef svo er þá hefur verið bætt í hana steinum smátt og smátt eftir því sem hún sökk í drulluna sem þarna hefur verið. Grjótlögnin C21 hefur aðeins aðra stefnu en grafirnar C13-19, veggurinn og stéttin C7-9 og grjótgardurinn C3, en það munar þó ekki svo miklu að það útiloki að lögn þessi standi í samhengi við kirkjugarðinn. Hinsvegar

¹ *Skálholt* 1, 142; Jónas Jónasson 1945, 303.

er hún á svo miklu dýpi að hún hlýtur að vera miklu eldri en grafirnar sem sást í skurðinum. Austan við grjótlögn þessa var allmikið af steinum á stangli en ekki var sýnilegt neitt skipulag á þeim og eru þeir sumir a.m.k. líklega ættaðir úr grjótlögninni C21 sem hefur þá hrunið til austurs.

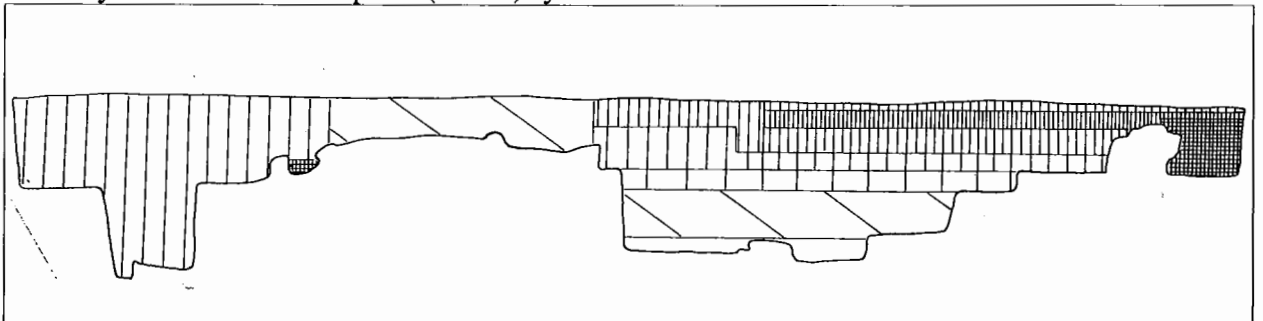
Vestan við grjótlögnina C21, undir C11 og C12 er kolsvart en mjög mjúkt lag (C20). Það er úr svipaðri blöndu af mold og leir og C11 en með miklu meira af kolum og sóti, sem hafa litað lagið. Ekki fundust neindir gripir í þessu lagi eða önnur aðskotaefni. Lag þetta hefur öll einkenni gólfs önnur en hvað það er mjúkt og verður að telja líklegt að það hafi orðið til í nánd við eldstæði.

Austan við grjótlögnina C21 breytist C11 í sömu hæð og C20 tekur við vestanmeginn - um 11,35 m.y.s. Lag þetta (C22) er lagskiptara en C11, feitara og blautara og í því meira af kolum og smásteinum en minna af öðrum aðskotaefnum. Einnig var ámóta mikið af morknum beinum, skeljum og grasatrefjum í þessu lagi eins og í C11.

Engir gripir fundust í lögunum C20 eða C22, en ekki var grafið í gegnum þessi lög og verður lýsing þeirra því ófullkomin.

Gripir. Alls komu í ljós við uppgröftinn í skurði ND 541 gripur fyrir utan dýrabein sem ekki voru talin. Af þessum voru langflestir eða 474 í C2 (+C4). Fundasafnið er í heild af venjulegasta tagi og engir gripir fundust sem teljast geta sérstaklega markverðir. Samsetning fundasafnsins er dæmigerð fyrir tilviljanakenda dreifingu rusls í hlaði og kringum bæjarhús.

Eins og sést af mynd 7 var hæst hlutfall af lausafundum per m^3 vestast í skurðinum og minkaði síðan jafnt eftir því sem austar dró, fyrir utan C8 þar sem hlutfallið var afarhátt (340 gripir per m^3). Þetta á við um lögin C2 (+C4), C5 og C8. Í eldri lögunum C10 og C11 voru gripirnir of fáir til að hægt væri að greina marktækan mun á dreifingu. Hið háa hlutfall af gripum í C8 styrkir þá kenningu að þar sé um að ræða ræsi sem í hefur safnast laust rusl af yfirborði. Að öðru leyti bendir þessi dreifing lausafundanna til að skurðurinn sé tekinn skammt frá hóbýlum manna en nái þó út (austur) fyrir helsta athafnasvæðið. Þessi niðurstaða er að

Mynd 8. Einfölduð sniðteikning af ND sem sýnir dreifingu gripa/ m^3 . Þverstrikað merkir meir en 300 gripir/ m^3 , en þéttustu lóðréttu línurnar 81-100 gripir/ m^3 , þær næstþéttustu 61-80 gripir/ m^3 og þannig koll af kalli en á skástrikuðu svæðunum voru 1-20 gripir/ m^3 og næst í skurðinum voru engir gripir.

	2	%	4	%	2+4	%	5	%	6	%	8	%	10	%	11	%	13	%	Alls	%
Múrsteinn	129	43,4	54	30,6	183	38,6	8	42,1			7	41,2							198	36,5
Gler	66	22,3	38	21,5	104	21,9	2	10,5	1	50,0	2	11,7							109	20,1
Leirker	63	21,2	36	20,3	99	20,9	2	10,5			1	5,9	4	19,1					106	19,5
Járnaglar	15	5,1	28	15,8	43	9,1	1	5,3			5	29,4	10	47,6	1	20,0	1	33,3	61	11,3
Krítarpípur	9	3,1	13	7,3	22	4,6	5	26,3			1	5,9	1	4,8					29	5,6
Annað járn	7	2,4	3	1,7	10	2,1					1	5,9	5	23,8	1	20,0	1	33,3	18	3,2
Gjall	4	1,3	2	1,1	6	1,3	1	5,3							1	20,0			8	1,5
Sleggjur	4	1,3			4	0,8													4	0,7
Steinn			2	1,1	2	0,4													2	0,4
Viður									1	50,0							1	33,3	2	0,4
Brýni													1	4,8	1	20,0			2	0,4
Vaðsteinn															1	20,0			1	0,2
Vikur			1	0,6	1	0,2													1	0,2
Samtals	297	100	177	100	474	100	19	100	2	100	17	100	21	100	5	100	3	100	541	100

Tafla sem sýnir tegundir gripa í ND, fjölda þeirra og hlutfall í hverju contexti.

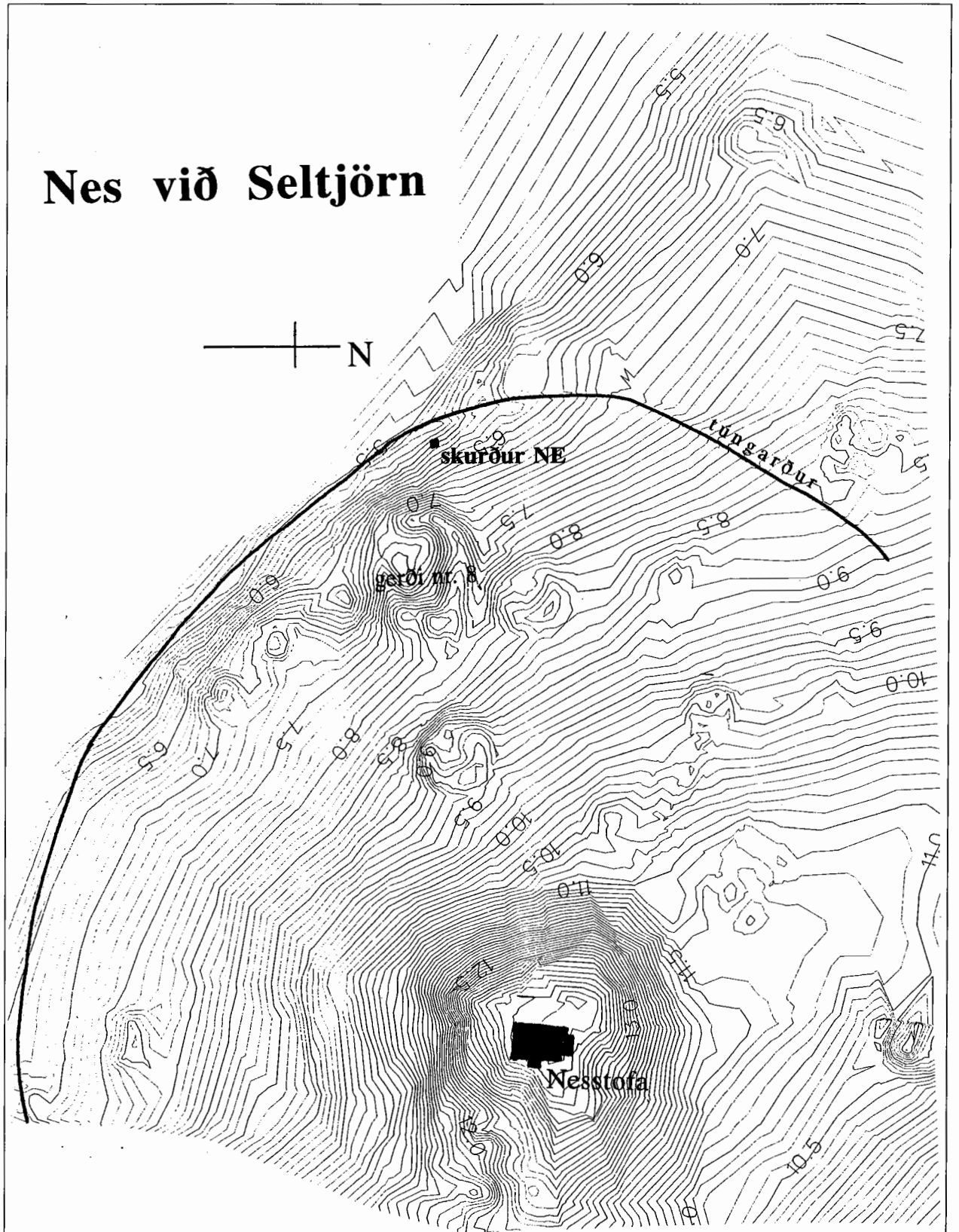
sjálfsgöðu í góðu samræmi við að bæjarhúsin hafi á 18. öld staðið fast austan við þar sem Nesstofa er nú og að kirkjan hafi verið þar fyrir austan, þar sem nú er lóðin Neströð 7.

Í efri lögunum C2-4, C5 og C8 bar mest á múrsteini, leirkerjabrotum, glerbrotum, bæði úrrúðum og flöskum (þ.m.t. nokkur meðalaglös), járnnöglum og krítarpípum. Í eldri lögunum C10 og C11 var hvorki gler né múrsteinn en hinsvegar svipað magn af krítarpípubrotum og í efri lögunum, en meira af gripum úr járn og steini, þ.m.t. vaðsteinn og brýni en engir slíkir gripir komu í ljós í efri lögunum. Sennilegt er að múrsteinar hafi ekki verið fluttir út í Nes fyrir en við byggingu stofunnar og afar hæpið að þeir hefðu getað borist þangað fyrir miðja 18. öld. Gler og leirker í þessu magni eru yfirleitt einkenni fundasafna frá 17. öld og síðar. Fundasafnið í C10 og þó einkum og sérílagi í C11 er hinsvegar dæmigert fyrir eldri tíma þó ekki sé ástæða til að ætla að það sé frá miðöldum.

II B. Skurður NE

Skurður NE var 1 x 1 m hola sem grafin var 10. júlí 1995 til að taka sýni sem gefið gætu upplýsingar um ástand jarðvegs í túninu og um varðveisluskilyrði lífrænna leifa. Skurðurinn var 6 m austan við túngarð beint vestur af norðvestur 'horni' stóra gerðisins nr 8. Ekki voru neinar mannvistarleifar í skurði þessum og er sniði hans og þeim sýnum sem tekin voru lýst í skýrslu Garðars Guðmundssonar *Fornleifarannsóknir í Nesi við Seltjörn II*.

Nes við Seltjörn

Mynd 9. Staðsetning skurðar NE. Mælikvarði 1:2000

III. Ritaðar heimildir um kirkju í Nesi

Elsta heimild um kirkju í Nesi er kirknaskrá sem talin er hafa verið sett saman um 1200 þó hún sé aðeins til í handritum frá 17. öld og hafi greinilega verið breytt talsvert frá fyrstu gerð.¹ Skrá þessi hefur upphaflega verið um prestskyldarkirkjur og þar sem engin ástæða er til að ætla að Neskirkju hafi verið bætt í skrána má hafa þetta sem heimild um að kirkja með heimilispresti hafi verið komin í Nesi um 1200. Raunar er líklegt að kirkja hafi verið byggð strax á 11. öld í Nesi og að þar hafi verið komin heimilsprestur fyrir miðja 12. öld en þannig virðist hafa verið um flest stórbýli í landinu. Engum getum verður að því leitt hvar fyrsta kirkjan í Nesi, en beinafundurinn á lóðinni Nesbala 68 bendir á að hugsanlegt er að hún hafi upphaflega staðið talsvert fjær bæjarhúsum en síðar varð. Aðeins einn heill máldagi Neskirkju er til frá miðöldum. Hann hefur staðið í máldagasafni frá tíð biskupanna Oddgeirs, Michaels og Vilchins sem byrjað var að safna í 1367.² Sú bók, sem kölluð er Hítardalsbók, er aðeins til í ágripi en ljóst er að Neskirkjumáldaginn sem til er heill í Vilchinsbók frá 1397 er að stærstum hluta afrit af þessum eldri máldaga.

Af Vilchinsmáldaganum má ráða að Neskirkja hefur verið dæmigerð stórbýliskirkja.³ Hún var bændakirkja og þar með undir fjárhaldsstjórn bóndans í Nesi en ekki prestsins þar eða biskupsins í Skálholti. Kirkjan var rík að löndum og ítökum en skrúði og bókakostur var hinsvegar lítilfjörlegur miðað við kirkju með jafnmiklar tekjur. Það hefur verið afsökun bóndans að hann þurfti að halda uppi bæði prestí og djákna og tekjur af sókninni hafa líklega ekki verið miklar þar sem hún hefur verið lítil. Sóknarstærð kemur að vísu ekki fram í Vilchinsmáldaganum en samkvæmt *visitatum* frá 17. og 18. öld voru aðeins 5 bæir í sókninni: Nes, Bygggarður, Bakki, Lambastaðir og Eiði. Þessum jörðum fylgdu síðan hjáleigur og var á svæðinu mikið fjölmenni á 18. öld en óvíst að jafn þétt hafi verið búið á miðöldum. Þegar Árni Magnússon og Páll Vídalín gerðu jarðabók sína fyrir Gullbringusýslu töldust kirkjujarðirnar Bakki og Bygggarður byggðar í óskiptu heimalandi Ness⁴ og sýnir það að upphaflega hafa aðeins verið 2 jarðir í sókninni aðrar en kirkjujörðin. Kirkja bóndans í Nesi hefur því fyrst og fremst þjónað honum, fjölskyldu hans og landsetum og þannig verið sannkölluð einkakirkja.

Engar lýsingar eru til á kirkjunni eða staðsetningu hennar fyrr en á 17. öld. Heimir Þorleifsson hefur fjallað ítarlega um lýsingar á kirkjunni í Nesi frá 17. og 18. öld í bók sinni *Seltirningabók*⁵ og verður hér aðeins stiklað á stóru og eingöngu fjallað um þau atriði sem skýrt

¹ DI XII, 9. Sjá einnig Sveinbjörn Rafnsson 1993, 68-117.

² DI III, 320.

³ DI IV, 108-109.

⁴ *Jarðabók*, 238, 247.

⁵ Heimir Þorleifsson 1991, 299-310.

gætu staðsetningu kirkjunnar og varpað ljósi á þær leifar hennar sem vænta má að enn séu undir sverðinum. Árið 1675 var byggð ný kirkja í Nesi. Um eldri kirkjuna er það aðeins vitað að hún var í 6 stafgólfum og talin stæðileg að máttarviðum 1642. Sú kirkja var síðan byggð upp 1653 en ekki er hægt að sjá hvort þar var um að ræða nýbyggingu eða viðgerð, en það seinna virðist þó líklegra í ljósi þess að ný kirkja var byggð aðeins 22 árum seinna. Kirkjan sem reist var 1675 var byggð upp af tré og hvíldi þakið á eikarstólpum en torfveggir voru engu að síður hlaðnir upp að miðjum hliðum að utan. Kirkja þessi var í 8 eða 9 stafgólfum og gæti því hafa verið um 10-15 m löng.

Í elstu lýsingu á þessari kirkju frá 1678 er komist svo að orði að grjóttveggir séu umhverfis kirkjuna nær upp að miðjum hliðum [en] allt annað torflaust.¹ Þetta ber líklega að skilja svo að veggir af torfi og grjóti hafi verið hlaðnir meðfram suður og norðurhliðum kirkjunnar en að tréþil hafi verið austan og vestanmegin. Árið 1703 er húsið enn talið sémilegt en þó nokkuð tilgengið í suður en að öðru leyti ekki minnst á veggi þess eða máttarviði.² 1724 er kirkjan einnig talin vel standandi að veggjum og viðum³ en 1732 hafði verið gerð á henni nokkur viðgerð, suðurveggurinn hlaðinn upp að nýju og kirkjan rétt við þó ekki hafi það dugað alveg og hallaðist kirkjan enn lítillega.⁴ 1748 eru máttarviðir kirkjunnar taldir velsterkir og stæðilegir og veggirnir sömuleiðis.⁵ 1753 hafði kirkjubóndinn látið hlaða allan suðurvegginn enn að nýju⁶ og ári síðar getur prófastur þess að nyrðri veggurinn sé sundurhlaupinn og ekki rétt stæðilegur.⁷ Árið 1756 hafði nyrðri veggurinn verið hlaðinn upp⁸ og næstu árin lýsir prófastur sig yfirleitt ánægðan með ástand veggjanna. 1763 hafði Bjarni Pálsson sem þá hafði nýlega tekið við kirkjunni látið rífa ofan af veggjunum til að skoða og lagfæra tréverkið sem víða var orðið fúið en ekki er þess getið hvernig gegnið var frá torfveggjunum eftir þær viðgerðir.⁹ Ekki virðist þessi viðgerð hafa verið merkileg því 1767 telur prófasturinn að veggir kirkjunnar séu sumpart sundurhlaupnir og sumpart niðurfallnir¹⁰ og skipar að sóknarfólkið eigi að byggja upp veggina endurgjaldslaut. Ári síðar hafði nyrðri veggurinn verið hlaðinn upp¹¹ en dráttur varð á að sá syðri yrði hlaðinn að nýju. Það hafði þó verið gert 1774 en þó ekki betur en svo að þá þegar voru báðir veggirnir farnir að hlaupa í sundur og leggjast á tréverkið.¹² Ekki virðist þó

¹ *Vísitazíubók Þórðar biskups Þorlákssonar 1676-78*, 127v.

² *Vísitazíubók Jóns biskups Vídalín 1699-1705, 1710-19*, 139.

³ *Vísitazíubók Jóns biskups Árnasonar 1723-33*, 112.

⁴ *Vísitazíubók Jóns biskups Árnasonar 1723-33*, 792.

⁵ *Kirkjustóll Neskirkju 1747-81*, 179b.

⁶ *Vísitazíubók Guðlaugs prófasts Þorgeirssonar 1753-79*, 26.

⁷ *Vísitazíubók Guðlaugs prófasts Þorgeirssonar 1753-79*, 42.

⁸ *Vísitazíubók Guðlaugs prófasts Þorgeirssonar 1753-79*, 70.

⁹ *Vísitazíubók Guðlaugs prófasts Þorgeirssonar 1753-79*, 177.

¹⁰ *Vísitazíubók Guðlaugs prófasts Þorgeirssonar 1753-79*, 246.

¹¹ *Vísitazíubók Guðlaugs prófasts Þorgeirssonar 1753-79*, 265-66.

¹² *Vísitazíubók Guðlaugs prófasts Þorgeirssonar 1753-79*, 343.

hafa verið bætt úr þessu 1775 en þá er suðurveggurinn enn talinn sundurhlaupinn en sá nyrðri sæmilegur né heldur 1777 en þá er suðurveggurinn talinn holur, sundurhlaupinn og sumstaðar fallinn á þiljur en sá nyrðri nokkurnveginn sæmilegur en þó gallaður.¹ 1778 var svo komið að suðurveggurinn var svo gott sem fallinn en þó að norðurveggurinn sýndist að utanverðu stæðilegur þá var hann farinn að ganga á þiljurnar.² 1781 var syðri veggurinn gjörfallinn og hinn nyrðri nærri falli³ og virðist ekki hafa verið gert neitt við veggina frá 1774 þar til hin nýja kirkja var byggð 1785. Samkvæmt tiltækum heimildum hefur því suðurveggurinn verið hlaðinn upp þrisvar frá fyrstu byggingu 1675, þ.e. fyrir árin 1732, 1753 og 1774, og nyrðri veggurinn tvisvar, þ.e. fyrir 1756 og 1768. Líklegt er þó að veggirnir hafi verið hlaðnir upp oftár því árlegar prófastsvísitátúr eru ekki til fyrr en eftir 1750 og fyrir þann tíma voru biskupsvísitátúr of strjálur til að hægt sé að vera viss um að í þeim sé getið allra viðgerða og endurbóta. Af sögu kirkjuveggjanna á seinni hluta 18. aldar má ráða að þurft hafi að endurhlaða suðurveginn á um 20 ára fresti en norðurveginn líklega sjaldnar og má vera að uppbyggingin 1768 hafi stafað af því að rífið hafði verið ofan af veggnum til að komast að þiljum kirkjunar og gera við þau, en ekki af því að veggurinn hafi strax verið orðinn hrörlegur eftir endurhleðsluna 1756. Í lýsingum á þaki, súð og þiljum kirkjunnar kemur skýrt fram að austur og suðurhliðar kirkjunnar urðu mun verr úti og er þar vafalaust um að kenna ríkjandi vindáttum í regnveðri.

Í elstu lýsingu Neskirkju frá 1678 kemur ekki fram hvort í henni var trégólf,⁴ en í vísitátú frá 1724 er getið fjalagólfs í kór og sagt að það sé sumstaðar nokkuð hrörlegt.⁵ Þils eða fjalagólfs í kór er enn getið í vísitátú frá 1748 og 1758⁶ en moldar- eða hellu gólf hefur líklega verið í framkirkjunni því í prófastsvísitátú frá 1767 er þess getið að fjalagólf hafi þá nýskeytt verið lagt í gang framkirkjunnar.⁷ Umbæturnar hédu áfram því 1769 var komið nýtt fjalagólf í kórinn og milli sætanna í framkirkjunni en það ber líklega að skilja svo að þar með hafi verið komið trégólf í alla kirkjuna.⁸ 1780 er svo komist að orði að súð og fjalagólf sé í mestallri kirkjunni.⁹

Greinilegt er af vísitátú að kirkjubyggingin var farin að verða hrörleg um miðja 18. öld en þó var haldið áfram að lappa upp á hana, sérstaklega eftir að Bjarni Pálsson tók við kirkjunni

¹ *Vísitátúbók Guðlaugs prófasts Þorgeirssonar 1753-79*, 357, 393.

² *Vísitátúbók Guðlaugs prófasts Þorgeirssonar 1753-79*, 413.

³ *Kirkjustóll Neskirkju 1747-81*, 87.

⁴ *Vísitátúbók Þórðar biskups Þorlákssonar 1676-78*, 127v.

⁵ *Vísitátúbók Jóns biskups Árnasonar 1723-33*, 112.

⁶ *Kirkjustóll Neskirkju 1747-81*, 179a; *Vísitátúbók Finns Jónssonar og Hannesar Finnssonar biskupa 1756-78*, 193.

⁷ *Vísitátúbók Guðlaugs prófasts Þorgeirssonar 1753-79*, 246.

⁸ *Vísitátúbók Finns Jónssonar og Hannesar Finnssonar biskupa 1756-78*, 341.

⁹ *Vísitátúbók Finns Jónssonar og Hannesar Finnssonar biskupa 1756-78*, 28; *Kirkjustóll Neskirkju 1747-81*, 80.

1762¹ og var meðal annars sett í hana loft milli 1764 og 1766² og byggður klukkuturn, fyrst að því er virðist uppi á mæni kirkjunnar milli 1774 og 1775.³ Prófastinum þótti sú bygging hið mesta óráð þar sem hann óttaðist að kirkjubyggingin sjálf myndi ekki þola þessa viðbót og skipaði hann að turninn yrði færður og settur framan við kirkjuna "eins og annarsstaðar gjörist."⁴ Eitthvað dróst að úr þessu yrði bætt en 1780 var kominn klukkuturn upp af framkirkjunni "sem hvílir á 4 stólpum, þeim 2 löngum fyrir framan kirkjuna, en hinum styttri er hvíla á súðinni."⁵ Svo virðist því sem turninn hafi verið færður og settar undir hann stóðir framanvið kirkjuna og hefur þá væntanlega verið gengið í gegnum klukkuturninn til að komast inn í kirkjuna.

Í vísitafú árið 1780 taldi Finnur Jónsson biskup að kirkjubyggingin væri svo gölluð og hrörleg að hið fyrsta þyrfti að byggja nýja og þá svo stóra að dygði fyrir söfnuðinn en honum var tjáð að mikið vantaði upp á það í hinni gömlu kirkju.⁶ Árið 1781 bar sóknarmönnum saman um að húsið væri á fallanda fæti og ekki messufært nema í góðu veðri "hvörs vegna bráð nauðsyn krefur aðgjörðar og nýrrar byggingar kirkjunnar."⁷

Árið 1785 var byggð af grunni ný kirkja í Nesi. Ekki kemur fram í lýsingum á henni frekar en hinni fyrri hvar hún stóð, né er hægt að sjá hvort hún var byggð á grunni eldri kirkjunnar eða hvort eldri kirkjan var látin standa meðan hin nýja var byggð. Ekki er að sjá að hin nýja kirkja hafi verið mikið stærri en sú eldri. A.m.k. var hún aðeins 8 stafgólf, en hugsanlegt er auðvitað að þau stafgólf hafi verið breiðari en í gömlu kirkjunni. Lögun hennar virðist hafa verið hin sama að öðru leyti en því að aftan við kórinn var byggt lítið skrudhús í einu stafgólfi og var það mjórra en kórinn og framkirkjan. Á skrudhúsinu voru dyr í út í kirkjugarðinn. Hin nýja kirkja var byggð algerlega af timbri og voru engir torfveggir með hliðum hennar. Undir hana var "lagður upphækkaður grundvöllur af steini, fram af hverri ætlað er rúm fyrir eitt klukkna port" segir í elstu lýsingu kirkjunnar frá 1786.⁸ Ekki er ljóst af þessu hvort aðeins hefur verið hlaðið undir veggina eða hvort steinfótur hefur verið undir kirkjunni allri. Það seinna virðist líklegra því fjálagólf var aðeins í kórnum og eftir miðju kirkjugólfinu "langt fram eftir". Gólfið í kórnum var 2 "tröpputrinum" hærra en gólfið í framkirkjunni. Eitthvað hefur verið að þessum steinfæti því þegar árið 1796 bendir prófastur á að gera þurfi við grundvöllinn umhverfis kirkjuna. Þá þegar höfðu kirkjubændurnir haft pata af því að til stæði

¹ *Vísitazíubók Guðlaugs prófasts Þorgeirssonar 1753-79*, 150.

² *Vísitazíubók Guðlaugs prófasts Þorgeirssonar 1753-79*, 234.

³ *Vísitazíubók Guðlaugs prófasts Þorgeirssonar 1753-79*, 356.

⁴ *Vísitazíubók Guðlaugs prófasts Þorgeirssonar 1753-79*, 383 sbr. 393.

⁵ *Vísitazíubók Finns Jónssonar og Hannesar Finnssonar biskupa 1756-78*, 29; *Kirkjustóll Neskirkju 1747-81*, 81.

⁶ *Vísitazíubók Finns Jónssonar og Hannesar Finnssonar biskupa 1756-78*, 30; *Kirkjustóll Neskirkju 1747-81*, 82.

⁷ *Kirkjustóll Neskirkju 1747-81*, 87.

⁸ *Kirkjustóll Neskirkju 1782-97*, 16.

að leggja kirkjuna niður og því er líklegt að ekkert hafi gert við undirstöðurnar.¹

Kirkjan sjálf var byggð 1785 og hafði þá greinilega verið gert ráð fyrir klukknaporti framan við hana og hafði það verið byggt í september 1787. Heimir Þorleifsson hefur túlkað heimildirnar á þá leið að port þetta hafi verið frístandandi framan við kirkjuna, en þó að það sé ekki óhugsandi virðist sennilegra að skilja lýsingarnar sem svo að það hafi verið áfast kirkjunni að framan með sama sniði og portið sem sett hafði verið á eldri kirkjuna fyrir 1780. Turninn var 7 álnir eða um 4 metrar á breidd með útbrotum en aðeins rúmlega 3 álna eða um 1,7 metra langur og gera þau hlutföll harla ólíklegt að turninn hafi getað staðið einn því hann var hvorki meira né minna en 15,75 álna eða 8,97 metra hár.² Í turninum voru þrjár hæðir og toppur upp af með vindhana og hefur þetta verið með kostulegri mannvirkjum á Íslandi í þá tíð.

Hin nýja kirkja í Nesi átti þó ekki eftir að þjóna sóknarbörnum þar lengi því hún var aflögð með konungsúrskurði 26.5.1797 og var húsið síðan selt apóterkaranum sem virðist hafa notað það m.a. til að þurka grös. Byggingin fauk svo í Bátsendaveðrinu 1799 og brotnaði í spón.

IV. Ritaðar heimildir um kirkjugarð í Nesi

Á kirkjugarðinn í Nesi er ekki minnst sérstaklega fyrr en í vísitátum 18. aldar. Öfugt við kirkjubygginguna sjálfa sem var á ábyrgð kirkjubóndans var viðhald kirkjugarðsins á ábyrgð sóknarfólksins og reyndist oft erfitt að fá það til að bæta hann eða endurhlaða.

Á kirkjugarðinn er fyrst minnst 1748 og er hann þá "sumpart er hrörlegur sumpart ölldungis nidurfallinn" og skyldi hann "af sóknarfólkinu undir tilsögn kirkjubóndans uppbyggjast og endurbætast það snarasta vilji það ekki láta sína forsömun andraga á hærri stöðum."³ Þessi hótun virðist hafa borið árangur því árið 1750 hafði kirkjubóndinn látið "reparera og uppbyggja" garðinn að austan og norðanverðu og 1753 hafði hann frá fyrra ári látið hlaða tvo faðma (um 3,5 metra) af garðinum norðanverðum.⁴ 1754 er garðinum lýst sem svo að að sunnan og austanverðu sé hann moldrunninn (siginn) en að vestanverðu sundurhlaupinn af vatni.⁵ 1758, 1759 og 1760 er enn við það sama⁶ en 1762 virðast einhverjar viðgerðir hafa verið gerðar því nú er garðurinn að sunnan og austanverðu kallaður sæmilegur, norðurhliðin

¹ *Kirkjustóll Neskirkju 1782-97*, 49-50.

² *Kirkjustóll Neskirkju 1782-97*, 21.

³ *Kirkjustóll Neskirkju 1747-1781*, 179b

⁴ *Vísitaziubók Guðlaugs prófasts Þorgeirssonar 1753-79*, 26.

⁵ *Vísitaziubók Guðlaugs prófasts Þorgeirssonar 1753-79*, 42.

⁶ *Vísitaziubók Finns Jónssonar og Hannesar Finnssonar biskupa 1756-78*, 195; *Vísitaziubók Guðlaugs prófasts Þorgeirssonar 1753-79*, 108, 126.

sundurhlaupin en þó uppi standandi en vesturhliðin ónýtt og fallin.¹ 1769 er allur garðurinn uppistandandi, sumstaðar nýupphlaðinn en sumstaðar moldrunninn² og má vera að hlutar hans hafi verið hlaðnir upp síðan 1762. 1773 er kirkjugarðurinn talinn víða moldrunninn, og sama lýsing er gefin 1775, 1776, 1777, 1778.³

1780 hafði enn ekki verið gert neitt við garðinn og er hann sagður þá sumstaðar gjörfallinn en víðast að falli kominn. Töldu sóknarpresturinn og aðrir viðstaddir að garðurinn væri of líttill "handa sókninni framliðnum til greftrunar" og skipaði biskup að garðurinn yrði stækkaður undireins og hann væri endurhlaðinn.⁴ Ekkert hafði verið gert við garðinn eða bætt við hann 1781⁵ og 1786 hafði aðeins verið byrjað að hlaða á einum stað og höfðu sóknarmenn sér það til afsökunar að dýrleiki jarðanna í sókninni var óþekktur og því væri ekki hægt að vita hvað hverri jörð bar að hlaða langan spotta af garðinum.⁶ Ári síðar hafði enn ekkert gerst og er greinilegt að prófast var farinn að bresta þolinmæði. Hann felur sóknarpresti ásamt meðhjálpurum að deila kirkjugarðshleðslunni niður á ábúendur í sókninni og að ákveða hvort hlaða eigi hinn nýja garð af torfi eða grjóti. Yrði garðurinn ekki hlaðinn að ári hótaði prófastur að kæra sóknarmenn fyrir hinum veraldlegu yfirvöldum sem myndu innheimta bætur fyrir hönd kirkjunnar.⁷

Nú var skyndilega brugðist skjótt við og í nóvember sama ár stóð séra Guðmundur Þorgrímsson ásamt meðhjálpurum fyrir uppmælingu á kirkjugarðsveggnum sem reyndist vera 192 danskar álnir að ummáli eða 120,6 metrar. Þá var hleðslunni skift á lögbýli sem þá voru í sókninni eftir afgjaldshæð og var ákveðið hvaða hluta garðans hver skyldi hlaða:

Neshverfi ásamt Gróttu skyldi hlaða upp 87 álnir eða 54,6 metra af vesturveggnum sitt hvoru megin við sáluhlið og suður fyrir garðshornið. Þessu var skift á ábúendur í torfunni sem hér fylgir: Landlæknir skyldi hlaða 18 álnir (11,3 m), apótekari 24 álnir (15,1 m), Knútsborg 6 álnir (3,8 m), Ráðagerði 9 álnir (5,6 m), Grótta 18 álnir (11,3 m), Nýibær 6 álnir (3,8 m) og Gesthús 6 álnir (3,8 m). Afganginn af garðinum skyldu bændurnir hlaða efir samkomulagi í þessum hlutföllum: Bakki 21 alin (13,2 m), Hrólfsskáli 15 álnir (9,4 m), Lambastaðir 27 álnir (16,9 m), Eiði 12 álnir (7,5 m), Mýrarhús 9 álnir (5,6 m) og Bygggarður 24 álnir (15,1 m). Þá var ákveðið að garðurinn skyldi allur hlaðinn upp af grjóti þar sem gott hleðslutorf fengist ekki í landareign kirkjunnar.⁸

Ekki er aftur getið um kirkjugarðinn fyrr en í biskupsvísitafíu 1791 en þá hafði garðurinn

¹ Vísitafubók Guðlaugs prófasts Þorgeirssonar 1753-79, 150-51.

² Vísitafubók Finns Jónssonar og Hannesar Finnssonar biskupa 1756-78, 342.

³ Vísitafubók Guðlaugs prófasts Þorgeirssonar 1753-79, 343, 357, 383, 393, 413;

⁴ Vísitafubók Hannesar biskups Finnssonar 1780-88, 30; Kirkjustóll Neskirkju 1747-81, 82.

⁵ Kirkjustóll Neskirkju 1747-81, 87.

⁶ Kirkjustóll Neskirkju 1782-97, 15-18.

⁷ Kirkjustóll Neskirkju 1782-97, 22-23.

⁸ Kirkjustóll Neskirkju 1782-97, 26-27.

verið uppbyggður af grjóti vestanmeginn og í útsuður en var annars allur sokkinn.¹ Það lítur því út sem Neshverfingar hafi staðið sína plikt að mestu en aðrir bændur í sókninni ekki sinnt fortölum biskupa eða prófesta.

Á kirkjugarðinn er ekki minnst oftast og er meir en líklegt að aldrei hafi verið hlaðið meira af hinum nýja grjóttgarði en það sem komið var 1791 þó að þögnin um kirkjugarðinn í vísitafum prófests 1795 og 1796 gæti bent til að búið hafi verið að hlaða upp allan garðinn og því ekki ástæða til að minnst á hann frekar.

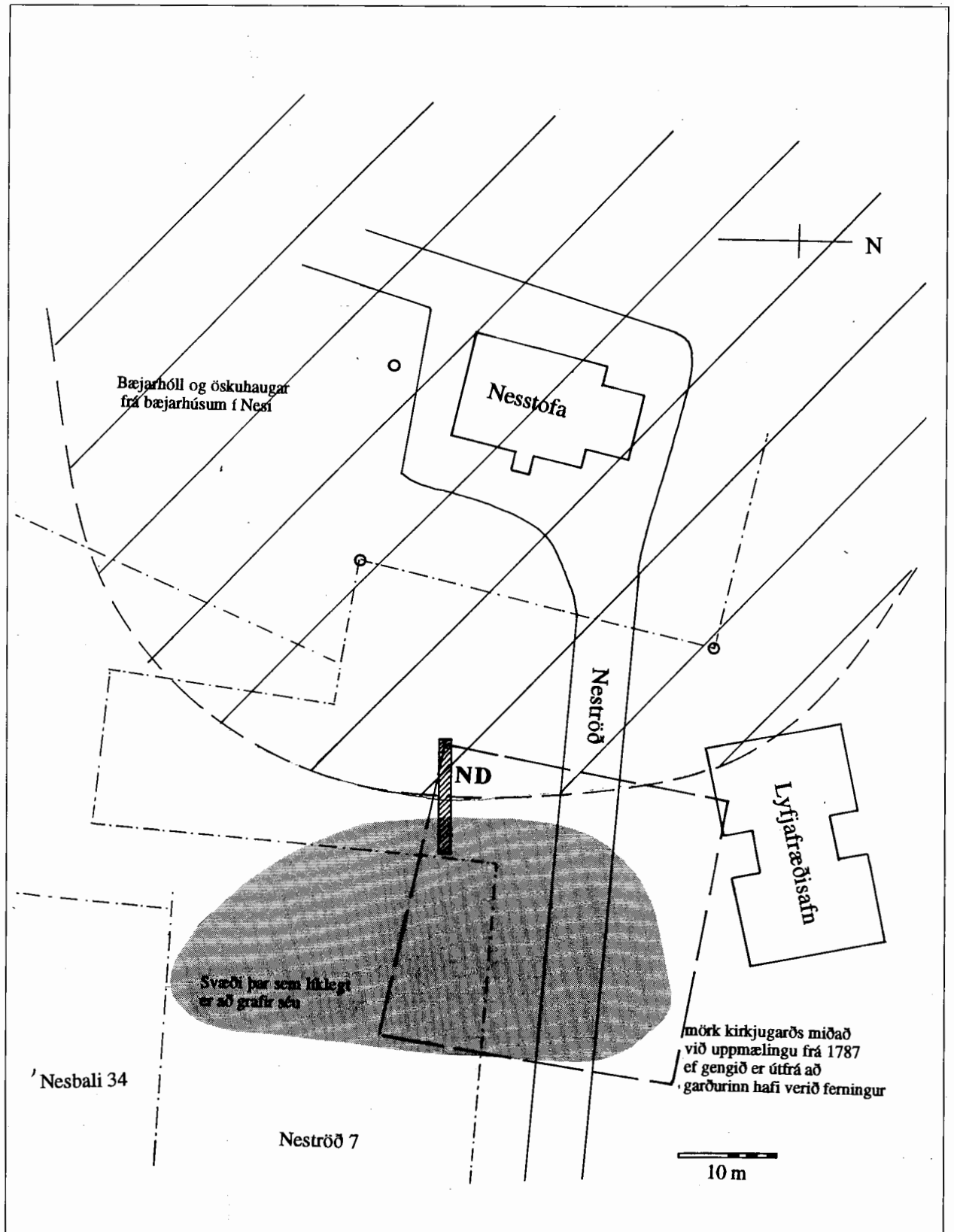
Af þessu yfirliti má ráða að austur- og norðurhliðar kirkjugarðsins hafi verið hlaðnar upp um 1750 og að einhverjar viðgerðir hafi verið gerðar á kirkjugarðsveggnum á árunum 1762-69. Óvíst er þó t.d. hvort nokkuð hafi átt við vesturhliðina fyrr en hún og vesturhluti suðurhliðar voru hlaðnar upp á árunum 1787-91. Garðurinn hafði verið talinn of líttill 1780 og biskup þá skipað að hann yrði stækkaður en ekki verður af úrskurðinum frá 1787 ráðið hvort gamli garðurinn hafði verið 192 álnir eða hvort sú mæling miðaði við útvíkkaðan garð. Orðalagið bendir til fyrri möguleikans en eins og fjallað verður um hér að neðan er ýmislegt sem mælir með því að garðurinn hafi verið stækkaður.

V. Samantekt og niðurstöður

Þó að ekki hafi fengist leyfi til að rannsaka tóftina inni á lóðinni Neströð 7 verður eftir rannsóknirnar sumarið 1995 ekki efast um að þar sé um grunn síðustu kirkjunnar í Nesi að ræða. Grafir hafa nú komið í ljós á þremur stöðum í kringum þessa tóft og þar sem ekki er vitað til að aðrar byggingar hafi staðið á þessum stað síðastliðnar tvær aldir kemur vart annað til greina en að tóftin sé eftir kirkjugrunninn. Ekki var hægt að tímasetja grafirnar sem komu í ljós í hitaveituskurðinum 1979 og 1994, né þær sem komu í ljós syðst í garðinum 1980 en grafirnar sem komu í ljó í skurði ND eru örugglega eldri en síðasti fjórðungur 18. aldar og það bendur til að eldri kirkjan, sú sem byggð var 1675, hafi staðið á svipuðum slóðum. Ekkert verður hinsvegar sagt um staðsetningu eldri kirkna í Nesi að svo búnu.

Í skurði ND komu í ljós tveir veggir og er eðlilegast að túlka þá sem kirkjugarðsveggi. Báðir hafa sömu stefnu og grafirnar og ekki er um önnur mannvirki að ræða sem kæmu til greina á þessum stað. Veggurinn C7-9 er að því er virðist yngri en grafirnar sem fundust fast austan við hann og þær eru á hinn bóginn ekki afargamlar, varla eldri en frá 17. öld. Það er því líklegt að veggur þessi hafi verið hlaðinn á fyrri hluta á 18. aldar, hugsanlegt er jafnvel að hann sé frá sjöunda áratug 18. aldar þegar vísitafur benda til að viðgerðir hafi víða verið gerðar á garðinum þó hvergi sé þess getið beint að vesturveggurinn hafi verið endurhlaðinn. Engar grafir

¹ *Vísitazíubók Hannesar Finnssonar og Geirs Vídalín biskupa 1790-1800*, 136-37.

Mynd 10. Endurgerð staðsetning kirkjugarðs í Nesi. Mælikvarði 1:500.

voru vestan við C9 og þýðir það að það er því aðeins sennilegt að C3 sé kirkjugarðsveggur að hann sé grjóttgarður sá sem Neshverfingar hlóðu 1787-91. Kirkjan var aflögð 1797 og því hefur viðbótarplássið sem skapaðist í garðinum aldrei verið nýtt. Það styrkir þessa tilgátu að veggnum C7 virðist hafa verið vísvitandi jafnað út (C10) og C3 hlaðinn þar eftir.

Af dýpri lögunum í skurði ND sýnist ljóst að vesturmörk kirkjugarðsins hafi um afarlangt skeið verið á því bili sem C7-9 nær yfir. Lögin vestan við þessa línu eru allt annars miklu eldri en grafirnar sem komu í ljós í skurðinum, en hversu miklu eldri og hvaða hlutverki hún hefur gegnt verður að liggja á milli hluta.

Á grunni þessara upplýsinga má gera sér allgóða grein fyrir takmörkum kirkjugarðsins og er á mynd 10 gerð tilraun til að endurgera umfang garðsins sem mælt var fyrir 1787. Tóftin af síðustu kirkjunni sést á yfirborði en ætla má að eldri kirkjan hafi einnig verið innan þessara takmarka. Um eldri kirkjur verður hinsvegar ekki sagt þó ekki sé ólíklegt að kirkjan hafi lengst af staðið á svipuðum slóðum. Það er athyglisvert að kirkjutóft sú sem sést á yfirborði er ekki í miðjum garðinum heldur í suðausturhorni hans og má vera að það sé vísbending um að sú kirkja hafi verið byggð við hliðina á þeirri eldri, sem sé þá nær miðju garðsins.

Varðandi frekari rannsóknir á þessum slóðum má hafa eftirfarandi í huga:

- Varðveisla lífrænna leifa í skurði ND var þokkaleg en beinin í gröfunum voru frekar mjúk viðkomu og sömuleiðis viðurinn í kistunum. Leifarnar eru þó ekki svo illa farnar að þeim mætti ekki lyfta og forverja þær síðan. Það yrði hinsvegar mikil fyrirhöfn og tilkostnaður sem óvíst er að vísindalegur hagnaður af slíku verki gæti réttlætt.
- Í efstu 0,5-0,6 m og fyllingum í gröfum er ákaflega mikið af ánamaðki sem hrært hefur upp í lögunum og gert þau óþekktanleg.
- Gríðarleg jarðvegsþykknun er á þessum slóðum og mjög djúpt niður á grafirnar og eldri mannvirki eins og C21. Mikill kostnaður myndi hljóta ef grafa ætti öll þessi lög með handverkafærum en þau eru ekki nógu einsleit eða óhreyfð til að réttlæta mætti að grafa þau með stórvirkum vinnuvélum.
- Allmargir könnunarskurðir hafa verið teknir kringum Nesstofu en í engum þeirra hafa fundist gjóskulög önnur en landnámsgjóskan og K~1500 í torfi sem hjálpað gætu við tímasetningu. Í holunni NE sáust alls engin gjóskulög og dregur það heldur úr ávinningi þess að leggja út í fornleifarannsóknir á svæðinu.

Um mögulega tilhögun frekari fornleifarannsókna í Nesi við Seltjörn er rætt í skýrslunni *Fornleifarannsóknir í Nesi við Seltjörn IV. Tillögur um rannsóknir og kynningu á menningarminjum við Nesstofu.*

Viðhengi A: Fundaskrá

<u>númer</u>	<u>dags.</u>	<u>tegund</u>	<u>C</u>	<u>staðsetning</u>	<u>fjöldi</u>	<u>athugasemdir</u>
Nes95001	4.7.95	múrsteinn	2	x 0 - x 4	36	Rauður.
Nes95002	4.7.95	múrsteinn	2	x 0 - x 4	15	Gulur.
Nes95003	4.7.95	keramík	2	x 0 - x 4	14	Postulín. Stimpill læsilegur að hluta (Regout 1836).
Nes95004	4.7.95	keramík	2	x 0 - x 4	1	Gráleitur leir m. gráleitum glerungi.
Nes95005	4.7.95	keramík	2	x 0 - x 4	3	Ljós leir m. hvítum glerungi. Brotin eiga saman.
Nes95006	4.7.95	keramík	2	x 0 - x 4	1	Ljósgrár eða rauðleitur leir m. brúnlelitum glerungi á brotinu utanverðu. Hluti botns.
Nes95007	4.7.95	keramík	2	x 0 - x 4	1	Ljós leir. m glerungi á brotinu utanverðu.
Nes95008	4.7.95	keramík	2	x 0 - x 4	1	Ljós leir.
Nes95009	4.7.95	keramík	2	x 0 - x 4	1	Ljós leir m.hvítum glerungi m. rauðu, grænu og grágrænu munstri.
Nes95010	4.7.95	keramík	2	x 0 - x 4	1	Hvítur leir. Upphleypt blómamunstur.
Nes95011	4.7.95	keramík	2	x 0 - x 4	1	Grár/grágulur leir m brúnleitum glerungi.
Nes95012	4.7.95	keramík	2	x 0 - x 4	1	Grábrúnn leir m. glerungi. Barnur.
Nes95013	4.7.95	krítarpípur	2	x 0 - x 4	3	2 leggir og 1 munnstykki.
Nes95014	4.7.95	járnaglar	2	x 0 - x 4	11	M.a. 1 skrúfa.
Nes95015	4.7.95	járnhlutur	2	x 0 - x 4	1	
Nes95016	4.7.95	gler	2	x 0 - x 4	20	
Nes95017	4.7.95	gler	2	x 0 - x 4	7	Rúðugler.
Nes95018	4.7.95	bein	2	x 0 - x 4		
Nes95019	4.7.95	glerhallur	2	x 0 - x 4	1	
Nes95020	4.7.95	gjall	2	x 0 - x 4	1	
Nes95021	5.7.95	gler	2	x 4 - x 7,5	6	
Nes95022	5.7.95	gler	2	x 4 - x 7,5	6	Rúðugler.
Nes95023	5.7.95	gjall	2	x 4 - x 7,5	3	
Nes95024	5.7.95	múrsteinn	2	x 4 - x 7,5	25	Rauður.
Nes95025	5.7.95	múrsteinn	2	x 4 - x 7,5	11	2 brotanna eru gul en 9 eru gulbleik.
Nes95026	5.7.95	járnhlutur	2	x 4 - x 7,5	1	
Nes95027	5.7.95					
Nes95028	5.7.95	keramík	2	x 4 - x 7,5	1	Dökkbrúnn leir m. svörtum glerungi. Botn.
Nes95029	5.7.95	keramík	2	x 4 - x 7,5	3	Hvítur leir m. hvítum glerungi. 1 brotið er úr botni. Líklega diskur.
Nes95030	5.7.95	keramík	2	x 4 - x 7,5	1	Ljós leir m. mjórri rönd af gulleitum glerungi.
Nes95031	5.7.95	keramík	2	x 4 - x 7,5	2	Ljósbrúnn leir.
Nes95032	5.7.95	keramík	2	x 4 - x 7,5	2	Postulín. Á öðru brotinu er rauðbrúnt munstur.

<u>númer</u>	<u>dags.</u>	<u>tegund</u>	<u>C</u>	<u>staðsetning</u>	<u>fjöldi</u>	<u>athugasemdir</u>
Nes95033	5.7.95	keramík	2	x 4 - x 7,5	1	Gráleitur leir m. brúnleitum glerungi
Nes95034	5.7.95	keramík	2	x 4 - x 7,5	1	Gráleitur leir m. brúnum glerungi.
Nes95035	5.7.95	keramík	2	x 4 - x 7,5	1	Brábrúnn leir m. brúnleitum glerungi. Barmur.
Nes95036	5.7.95	keramík	2	x 4 - x 7,5	1	Gráleitur leir m. brúnleitum glerungi utaná, brúnbleikum innaná.
Nes95037	5.7.95	keramík	2	x 4 - x 7,5	1	Brúngrár leir m. grábleikum glerungi. Barmur
Nes95038	5.7.95	keramík	2	x 4 - x 7,5	1	Sandgulur leir m. rauðbrúnum glerungi.
Nes95039	5.7.95	keramík	2	x 4 - x 7,5	1	Ljósrauður leir m. glerungi.
Nes95040	5.7.95	keramík	2	x 4 - x 7,5	1	Rauður leir m. brunamerkjum.
Nes95041	5.7.95	keramík	2	x 4 - x 7,5	1	Hvítur leir m. hvítum glerungi m. 2 vínrauðum röndum.
Nes95042	5.7.95	keramík	2	x 4 - x 7,5	1	Ljós leir m. mjórri glerungsrák. Líklega barmur.
Nes95043	5.7.95	keramík	2	x 4 - x 7,5	1	Ljós leir m. hvítum glerungi.
Nes95044	5.7.95	keramík	2	x 4 - x 7,5	1	Ljós leir m. hvítum glerungi.
Nes95045	5.7.95	bein	2	x 4 - x 7,5		
Nes95046	6.7.95	múrsteinn	2	x 1,5 - x 6	6	Rauður.
Nes95047	6.7.95	múrsteinn	2	x 1,5 - x 6	2	Gulur.
Nes95048	6.7.95	gler	2	x 1,5 - x 6	5	
Nes95049	6.7.95	gler	2	x 1,5 - x 6	4	Rúðugler.
Nes95050	6.7.95	kritarpípur	2	x 1,5 - x 6	3	Leggir.
Nes95051	6.7.95	járnaglar	2	x 1,5 - x 6	3	
Nes95052	6.7.95	keramík	2	x 1,5 - x 6	1	Rauður leir m. grænbrúnum glerungi. Barmur.
Nes95053	6.7.95	keramík	2	x 1,5 - x 6	1	Grár leir m. ljósbrúnum glerungi. Barmur.
Nes95054	6.7.95	keramík	2	x 1,5 - x 6	2	Ljós leir m. grænum glerungi.
Nes95055	6.7.95	keramík	2	x 1,5 - x 6	1	Ljósrauður leir m. appelsínugulum glerungi
Nes95056	6.7.95	keramík	2	x 1,5 - x 6	1	Rauðleitur leir m. ljósbrúnum glerungi innaná. Sót utaná.
Nes95057	6.7.95	keramík	2	x 1,5 - x 6	1	Grár leir m. ljósbrúnum glerungi að utan, gráum að innan. Barmur.
Nes95058	6.7.95	keramík	2	x 1,5 - x 6	1	Ljósgrár leir m. glerungi. Rispað munstur á úthlið.
Nes95059	6.7.95	bein	2	x 1,5 - x 6		
Nes95060	5.7.95	keramík	2	x 7,5 - x 10	1	Postulín. Hvítur leir m. hvítum glerungi. Að innan verðu er ljósblátt munstur.
Nes95061	5.7.95	keramík	2	x 7,5 - x 10	1	Rauðgulur leir.
Nes95062	5.7.95	bein	2	x 7,5 - x 10		
Nes95063	6.7.95	múrsteinn	2	x 3 - x 6	9	Gulur.
Nes95064	6.7.95	keramík	2	x 3 - x 6	1	Gráleitur leir m. gráleitum glerungi.
Nes95065	6.7.95	múrsteinn	2	x 9,5 - x 12,2	25	Rauður. Sum brotanna eru rauðgul.
Nes95066	6.7.95	vír	2	x 9,5 - x 12,2	1	
Nes95067	6.7.95	gler	2	x 9,5 - x 12,2	12	Flöskugler.
Nes95068	6.7.95	gler	2	x 9,5 - x 12,2	3	Rúðugler. 2 græn brot, 1 glært.

<u>númer</u>	<u>dags.</u>	<u>tegund</u>	<u>C</u>	<u>staðsetning</u>	<u>fjöldi</u>	<u>athugasemdir</u>
Nes95069	6.7.95	keramik	2	x 9,5 - x 12,2	1	Ljós leir m. hvítum glerungi m. ljósbláu munstri.
Nes95070	6.7.95	keramik	2	x 9,5 - x 12,2	1	Rauður leir m. gulleitum röndum.
Nes95071	6.7.95	keramik	2	x 9,5 - x 12,2	1	Ljós leir m. glerungi, munstruðum í brúnum litum.
Nes95072	6.7.95	keramik	2	x 9,5 - x 12,2	1	Ljós leir m. hvítum glerungi. 2 bláar rendur. Barmur.
Nes95073	6.7.95	sleggja	2	í krika hjá C3	1	Brot, sbr teikn.
Nes95074	6.7.95	sleggja	2	austan í C7	1	Brot, sbr. teikn.
Nes95075	6.7.95	krítarpípur	2	x 5 - x 7	2	Leggir.
Nes95076	6.7.95	járnagli	2	x 5 - x 7	1	
Nes95077	6.7.95	járnhlutir	2	x 5 - x 7	4	
Nes95078	6.7.95	gler	2	x 5 - x 7	2	1 rúðugler og 1 flöskugler.
Nes95079	6.7.95	keramik	2	x 5 - x 7	1	Grár leir m. brúnleitum glerungi.
Nes95080	6.7.95	keramik	2	x 5 - x 7	1	Ljós leir m. hvítum glerungi. Barmur.
Nes95081	5.7.95	krítarpípur	4	Vestan C3	3	2 brot af hausum. Á því stærra (Nes95081:A) er merki, slanga inni í hring, utaná hausnum. Þriðja brotið (Nes95081:C) er af botni þar sem haus og leggur mætast. Á honum er skegg og neðan á því ógreinilegt merki.
Nes95082	5.7.95	krítarpípur	4	Vestan C3	10	3 brotanna eru m. munstri.
Nes95083	5.7.95	járnaglar	4	Vestan C3	14	
Nes95084	5.7.95	gler	4	Vestan C3	15	
Nes95085	5.7.95	gler	4	Vestan C3	6	Rúðugler.
Nes95086	5.7.95	keramik	4	Vestan C3	1	Rauðleitur leir m. brúnum glerungi á báðum hliðum. Munstur rispað á úthlið. Barmur.
Nes95087	5.7.95	keramik	4	Vestan C3	1	Rauður leir m. brúnum glerungi. Barmur. Brotið er flagnað.
Nes95088	5.7.95	keramik	4	Vestan C3	1	Ljósbrúnn leir. Fótur.
Nes95089	5.7.95	keramik	4	Vestan C3	6	Rauður leir m. leifum af grænum, hvítum og rauðbrúnum glerungi. M.a. barmur og botn.
Nes95090	5.7.95	keramik	4	Vestan C3	3	Rauður leir, dökkbrúnn að utan, rákótt.
Nes95091	5.7.95	keramik	4	Vestan C3	1	Rauður leir m. brúnum glerungi.
Nes95092	5.7.95	keramik	4	Vestan C3	1	Grábrúnn leir m. brúnum glerungi.
Nes95093	5.7.95	keramik	4	Vestan C3	1	Brúngrár leir m. ljósbrúnum glerungi
Nes95094	5.7.95	keramik	4	Vestan C3	1	Rauður leir m. dökkbrúnum glerungi innaná en rauðbrúnum og gulum utaná.
Nes95095	5.7.95	keramik	4	Vestan C3	1	Ljós leir m. hvítum glerungi. Ljósblátt og blátt munstur innaná.
Nes95096	5.7.95	keramik	4	Vestan C3	3	Ljós leir m. hvítum glerungi. Allt brot úr sama barminum.
Nes95097	5.7.95	keramik	4	Vestan C3	2	Ljós leir m. hvítum eða fölbláum glerungi.
Nes95098	5.7.95	keramik	4	Vestan C3	1	Ljós leir m. ljósbláum glerungi m. blárri rönd.
Nes95099	5.7.95	múrsteinn	4	Vestan C3	2	Gulur.

<u>númer</u>	<u>dags.</u>	<u>tegund</u>	<u>C</u>	<u>staðsetning</u>	<u>fjöldi</u>	<u>athugasemdir</u>
Nes95100	5.7.95	bein	4	Vestan C3		
Nes95101	5.7.95	steinn	4	Vestan C3	2	
Nes95102	5.7.95	bein	4	x 1,3 - x 4		
Nes95103	5.7.95	keramik	4	x 1,3 - x 4	1	Grábrúnn leir m. brúnleitum glerungi að utan, grábleikum að innan.
Nes95104	5.7.95	keramik	4	x 1,3 - x 4	1	Rauður leir m. rúðbrúnum glerungi m. gulum röndum.
Nes95105	5.7.95	keramik	4	x 1,3 - x 4	1	Ljós leir
Nes95106	5.7.95	keramik	4	x 1,3 - x 4	1	Svartur leir. Barmur.
Nes95107	5.7.95	keramik	4	x 1,3 - x 4	1	Grár leir, ljósbrúnn innaná en brúnleitur glerungur utaná.
Nes95108	5.7.95	keramik	4	x 1,3 - x 4	1	Grár leir m. brúnum glerungi.
Nes95109	5.7.95	keramik	4	x 1,3 - x 4	1	Postulín. Hvítblár glerungur, munstur að innan verðu.
Nes95110	5.7.95	keramik	4	x 1,3 - x 4	1	Ljós leir m hvítum glerungi m. bláu munstri.
Nes95111	5.7.95	gler	4	x 1,3 - x 4	2	Rúðugler.
Nes95112	5.7.95	gler	4	x 1,3 - x 4	3	
Nes95113	5.7.95	járnaglar	4	x 1,3 - x 4	4	3 naglar og 1 haus.
Nes95114	5.7.95	jámhlutur	4	x 1,3 - x 4	1	
Nes95115	5.7.95	hnífskaft	4	x 1,3 - x 4	1	Efsti hluti hnífskafs, munstraður.
Nes95116	5.7.95	keramik	4	x 1,3 - x 4	1	Rauður leir m. ljósbrúnum glerungi.
Nes95117	5.7.95	gjall	4	x 1,3 - x 4	1	
Nes95118	5.7.95	múrsteinn	4	x 1,3 - x 4	20	Rauður.
Nes95119	4.7.95	múrsteinn	4	x 0 - x 4	13	Gulur.
Nes95120	4.7.95	múrsteinn	4	x 0 - x 4	19	Rauður.
Nes95121	4.7.95	gler	4	x 0 - x 4	8	
Nes95122	4.7.95	gler	4	x 0 - x 4	4	Rúðugler.
Nes95123	4.7.95	járnaglar	4	x 0 - x 4	10	
Nes95124	4.7.95	bein	4	x 0 - x 4		
Nes95125	4.7.95	málmhringur	4	x 0 - x 4	1	
Nes95126	4.7.95	gjall	4	x 0 - x 4	1	
Nes95127	4.7.95	vikur	4	x 0 - x 4	1	
Nes95128	4.7.95	keramik	4	x 0 - x 4	1	Rauður leir m. grænum glerungi að innan, brúnn glerungur á barmi. Barmur.
Nes95129	4.7.95	keramik	4	x 0 - x 4	1	Grár leir m. brúngráum glerungi. Barmur.
Nes95130	4.7.95	keramik	4	x 0 - x 4	1	Rauður leir m. gulbrúnum glerungi. Svart að utan.
Nes95131	4.7.95	keramik	4	x 0 - x 4	1	Rauður leir m gulbrúnum glerungi að innan, svörtum að utan.
Nes95132	4.7.95	krítarpípur	5		3	Leggír.
Nes95133	4.7.95	múrsteinn	5		8	Rauður.
Nes95134	4.7.95	gler	5		1	Rúðugler.
Nes95135	4.7.95	gler	5		1	Brot m. upphleyptu munstri.
Nes95136	4.7.95	gjall	5		1	
Nes95137	4.7.95	bein	5			
Nes95138	7.7.95	krítarpípa	2	x 10 - x 12,2	1	Leggur.
Nes95139	7.7.95	bein	2	x 10 - x 12,2		

<u>númer</u>	<u>dags.</u>	<u>tegund</u>	<u>C</u>	<u>staðsetning</u>	<u>fjöldi</u>	<u>athugasemdir</u>
Nes95140	6.7.95	krítarpípur	5	x 2,9 - x 6,4	2	
Nes95141	6.7.95	keramík	5	x 2,9 - x 6,4	1	Grár leir m. glerungi m. upphleyptu munstri.
Nes95142	6.7.95	keramík	5	x 2,9 - x 6,4	1	Rauður leir m. rauðbrúnum glerungi. Barmur.
Nes95143	6.7.95	járnagli	5	x 2,9 - x 6,4	1	
Nes95144	6.7.95	viður	6		1	Lítill viðarbútur.
Nes95145	6.7.95	gler	6		1	Rúðugler.
Nes95146	6.7.95	bein	6			
Nes95147	6.7.95	múrsteinn	8		7	Gulur.
Nes95148	6.7.95	málmhlutur	8		1	
Nes95149	6.7.95	krítarpípa	8		1	Leggur.
Nes95150	6.7.95	járnaglar	8		5	
Nes95151	6.7.95	keramík	8		1	Rauður leir m. svörtum glerungi.
Nes95152	6.7.95	gler	8		1	
Nes95153	6.7.95	gler	8		1	Rúðugler.
Nes95154	6.7.95	bein	8			
Nes95155	6.7.95	járnhlutir	10	Yfir og úr C10	3	
Nes95156	6.7.95	járnaglar	10	Yfir og úr C10	4	
Nes95157	6.7.95	krítarpípa	10	Yfir og úr C10	1	Lítið brot úr haus m. munstri.
Nes95158	6.7.95	málmur	10	Yfir og úr C10	1	
Nes95159	7.7.95	járnaglar	10	x 2,9 - x 6,4	6	
Nes95160	7.7.95	brýni	10	x 2,9 - x 6,4	1	
Nes95161	7.7.95	málmur	10	x 2,9 - x 6,4	1	Brot úr potti?
Nes95162	7.7.95	keramík	10	x 2,9 - x 6,4	1	Rauður leir m. dökkbrúnum glerungi.
Nes95163	7.7.95	keramík	10	x 2,9 - x 6,4	1	Ljós leir m. ljósgrænum glerungi.
Nes95164	7.7.95	keramík	10	x 2,9 - x 6,4	1	Rauður leir m. gulbrúnum glerungi. Svart að utan.
Nes95165	7.7.95	keramík	10	x 2,9 - x 6,4	1	Ljós leir m. hvítum glerungi.
Nes95166	7.7.95	járnagli	11	x 2,9 - x 4,8	1	
Nes95167	7.7.95	hnífsblað	11	x 2,9 - x 4,8	1	
Nes95168	7.7.95	gjall	11	x 2,9 - x 4,8	1	
Nes95169	7.7.95	vaðsteinn	11	x 2,9 - x 4,8	1	Brot.
Nes95170	7.7.95	brýni	11	x 3,8 - x 4,8	1	
Nes95171	7.7.95	krítarpípa	13	gröf 5	1	Leggur m. munstri.
Nes95172	7.7.95	járnhlutur	13	gröf 5	1	
Nes95173	7.7.95	járnagli	13	gröf 5	1	Haus.
Nes95174	7.7.95	viður	13	gröf 5	1	
Nes95175	8.7.95	óþekktur hlutur	11	x 4,8 -x 6,2	1	Líklega bein.
Nes95176	8.7.95	líkkista	16	gröf 3	1	Tekið sem sýni.
Nes95177	5.7.95	sleggja	2	x 6 y 1	1	Brot.
Nes95178	5.7.95	sleggja	2	x 6,25 y 0,25	1	Brot.

Viðhengi B: Sýni

Sýni 1	Jarðvegssýni	C20	x 4,20 y 0,00	11,31 m.y.s.
Sýni 2	Jarðvegssýni	C11	x 4,20 y 0,00	11,40 m.y.s.
Sýni 3	Jarðvegssýni	C11	x 4,20 y 0,00	11,81 m.y.s.
Sýni 4	Jarðvegssýni	C10	x 4,20 y 0,00	12,01 m.y.s.
Sýni 5	Jarðvegssýni	C2	x 11,10 y 0,50	11,01 m.y.s.
Sýni 6	Jarðvegssýni	C2	x 11,00 y 0,00	11,11 m.y.s.
Sýni 7	Jarðvegssýni	C8	x 9,30 y 0,00	12,11 m.y.s.
Sýni 8	Örformgerðarsýni	C20/11	x 4,16 y 0,00 - y - 0,05	11,41 - 11,48 m.y.s.
Sýni 9	Jarðvegssýni (20 l)	C20	x 3,00 - 3,80 y 0,50 - 1,00	11,38 - 11,48 m.y.s.
Sýni 10	Jarðvegssýni m. sýnastokk	NE	úr norðursniði	

Viðhengi C: Frumgögn

Vasabók Orra Vésteinssonar

Dagbók Orra Vésteinssonar

2 A4 blöð með teikningu Garðars Guðmundssonar af norðursniði NE, jarðlagaskrá og sýnaskrá

Teikningar:

1. Flatarteikning af C3, C21 og gröfum C13-19, teiknað af OV og AF 4.7.; 5.7. og 10.7.95
2. Flatarteikning af grjótdreifum í C2, teiknað af BG og MS 5.7 og 6.7.95
3. Flatarteikning af C7 og C9, teiknað af OV 7.7.95
4. Sniðteikning af skurði ND, teiknað af OV 10.7.95

Ljósmyndir

Filma 1. Slides

1. Skurðstæði frá V í A. 4.7.95 kl. 8.50. AF
2. Skurðstæði frá V í A. 4.7.95 kl. 8.50. AF
3. Skurðstæði frá A í V. 4.7.95 kl. 11.00. AF
4. Skurðstæði frá A í V. 4.7.95 kl. 11.00. AF
5. Skurðstæði frá V í A; efsti hluti C3. 4.7.95 kl. 16.00. AF
6. Skurðstæði frá V í A; efsti hluti C3. 4.7.95 kl. 16.00. AF
7. Hrun í C2 yfir C7 og C9 frá V. 5.7.95 kl. 18.45. AF
8. Hrun í C2 yfir C7 og C9 frá V. 5.7.95 kl. 18.45. AF
9. Hrun í C2 yfir C7 og C9 frá A. 5.7.95 kl. 18.45. AF
10. Hrun í C2 yfir C9 frá A. 5.7.95 kl. 18.45. AF
11. Hrun í C2 yfir C9 frá A. 5.7.95 kl. 18.45. AF
12. C3 og hrunið grjót þar austan við frá V. 6.7.95 kl. 10.00. AF
13. C3 og hrunið grjót þar austan við frá V. 6.7.95 kl. 10.00. AF
14. Hrunið grjót í C2 í A-enda skurðar frá A. 6.7.95 kl. 16.00. AF
15. Hrunið grjót í C2 í A-enda skurðar frá A. 6.7.95 kl. 16.00. AF
16. A-brún C7 og hrunið smágrýti þar á. 6.7.95 kl. 17.30. AF
17. A-brún C7 og hrunið smágrýti þar á. 6.7.95 kl. 17.30. AF
18. C7 og C9 úr V. 6.7.95 kl. 18.00. AF
19. C7 og C9 úr V. 6.7.95 kl. 18.00. AF
20. C7 úr N. 6.7.95 kl. 18.00. AF.
21. C7 úr N. 6.7.95 kl. 18.00. AF.
22. C12 (móaska) úr A. 7.7.95 kl. 9.50. AF
23. C12 (móaska) úr A. 7.7.95 kl. 9.50. AF
24. Grafir C13-19 úr V. 7.7.95 kl. 12.15. AF
25. Grafir C13-19 úr V. 7.7.95 kl. 12.15. AF
26. Grafir C13-19 úr A. 7.7.95 kl. 12.15. AF
27. Grafir C13-19 úr A. 7.7.95 kl. 12.15. AF
28. Sýnastaðir í C10 úr N. 11.7.95 kl. 14.00. OV
29. Sýnastaðir í C10 úr N; C21 sést í neðrahorni vinstrameginn. 11.7.95 kl. 14.00. OV
30. C21 og lagskipting í C11 undir C9 úr V. 11.7.95 kl. 14.00. OV
31. Sýnastaðir yfir gröfum úr NV. 11.7.95 kl. 14.00. OV
32. Sýnastaðir yfir gröfum úr NV. 11.7.95 kl. 14.00. OV
33. ND að uppgrefti loknum úr V. 11.7.95 kl. 14.00. OV

34. NE úr S. Garðar Guðmundsson í holunni. 11.7.95 kl. 15.20. OV
35. NE úr SV. Garðar Guðmundsson í holunni. 11.7.95 kl. 15.20. OV
36. NE úr V. Garðar Guðmundsson í holunni. 11.7.95 kl. 15.20. OV

Filma 2. Svart/hvít

1. Skurðstæði frá V í A. 4.7.95 kl. 8.50. AF
2. Skurðstæði frá V í A. 4.7.95 kl. 8.50. AF
3. Skurðstæði frá A í V. 4.7.95 kl. 11.00. AF
4. Skurðstæði frá A í V. 4.7.95 kl. 11.00. AF
5. Skurðstæði frá V í A; efsti hluti C3. 4.7.95 kl. 16.00. AF
6. Skurðstæði frá V í A; efsti hluti C3. 4.7.95 kl. 16.00. AF
7. Hrun í C2 yfir C7 og C9 frá V. 5.7.95 kl. 18.45. AF
8. Hrun í C2 yfir C7 og C9 frá V. 5.7.95 kl. 18.45. AF
9. Hrun í C2 yfir C9 frá A. 5.7.95 kl. 18.45. AF
10. Hrun í C2 yfir C9 frá A. 5.7.95 kl. 18.45. AF
11. C3 og hrúnið grjót þar austan við frá V. 6.7.95 kl. 10.00. AF
12. C3 og hrúnið grjót þar austan við frá V. 6.7.95 kl. 10.00. AF
13. Hrúnið grjót í C2 í A-enda skurðar frá A. 6.7.95 kl. 16.00. AF
14. Hrúnið grjót í C2 í A-enda skurðar frá A. 6.7.95 kl. 16.00. AF
15. A-brún C7 og hrúnið smágrýti þar á. 6.7.95 kl. 17.30. AF
16. A-brún C7 og hrúnið smágrýti þar á. 6.7.95 kl. 17.30. AF
17. C7 og C9 úr V. 6.7.95 kl. 18.00. AF
18. C7 og C9 úr V. 6.7.95 kl. 18.00. AF
19. C7 úr N. 6.7.95 kl. 18.00. AF.
20. C7 úr N. 6.7.95 kl. 18.00. AF.
21. C12 (móaska) úr A. 7.7.95 kl. 9.50. AF
22. C12 (móaska) úr A. 7.7.95 kl. 9.50. AF
23. Grafir C13-19 úr V. 7.7.95 kl. 12.15. AF
24. Grafir C13-19 úr V. 7.7.95 kl. 12.15. AF
25. Grafir C13-19 úr A. 7.7.95 kl. 12.15. AF
26. Grafir C13-19 úr A. 7.7.95 kl. 12.15. AF
27. Sýnastaðir í C10 úr N. 11.7.95 kl. 14.00. OV
28. Sýnastaðir í C10 úr N; C21 sést í neðrahorni vinstrameginn. 11.7.95 kl. 14.00. OV
29. C21 og lagskipting í C11 undir C9 úr V. 11.7.95 kl. 14.00. OV
30. Sýnastaðir yfir gröfum úr NV. 11.7.95 kl. 14.00. OV

31. Sýnastaðir yfir gröfum úr NV. 11.7.95 kl. 14.00. OV
32. ND að uppgrefti loknum úr V. 11.7.95 kl. 14.00. OV
33. NE úr S. Garðar Guðmundsson í holunni. 11.7.95 kl. 15.20. OV
34. NE úr SV. Garðar Guðmundsson í holunni. 11.7.95 kl. 15.20. OV
35. NE úr V. Garðar Guðmundsson í holunni. 11.7.95 kl. 15.20. OV

Heimildir

- Adolf Friðriksson (1993): *Fornleifarannsóknir á Hofsstöðum í Mývatnssveit 1991-1992*, (fjölrit).
- Adolf Friðriksson & Orri Vésteinsson (1992): 'Dómhringa saga. Grein um fornleifaskýringar.' *Saga. Tímarit Sögufélags* 30: 7-70.
- Amorosi, Thomas & McGovern, Thomas H (1992): *Zooarchaeological Investigations at Nesstofa, Seltjarnarnes, Iceland. A Preliminary Report*, (fjölrit).
- Birna Gunnarsdóttir (1995): *Fornleifaskráning á Seltjarnarnesi* (Rannsóknarskýrslur fornleifadeildar 1980: I), Reykjavík.
- DI: *Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn 834-1600 I-XVI*, København-Reykjavík 1857-1972.
- Garðar Guðmundsson (1995): *Fornleifarannsóknir í Nesi við Seltjörn II. Athugun á ástandi jarðvegs og varðveisluskilyrðum jurta og dýraleifa í Nesi við Seltjörn 1995*, (fjölrit).
- Guðmundur Ólafsson (1979): Afstöðumynd af beinafundi við Neströð, dags. 20.12.1979. (Þjóðminjasafn Íslands, fornleifadeild).
- Gulløv, H.C. & Kapel, H. (1979): *Haabetz Colonie*, København.
- Heimir Þorleifsson (1991): *Seltirningabók*, Seltjarnarnesi.
- Jarðabók: *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín 3. Gullbringu- og Kjósarsýsla*, Kaupmannahöfn.
- Jónas Jónasson (1945): *Íslenzkir þjóðhættir*, 2. útg., Reykjavík.
- Kirkjustóll Neskirkju 1747-1781*. Þjsks. Kirknasafn VII Kjalarnesþing 6 B 2.
- Kirkjustóll Neskirkju 1782-1797*. Þjsks. Kirknasafn VII Kjalarnesþing 6 B 3.
- Kristinn Magnússon (1993): *Bráðabirgðaskýrsla um fornleifarannsókn á Seltjarnarnesi árið 1993*, (fjölrit).
- Kristinn Magnússon (1994): Bréf til Þjóðminjasafns um beinafund við Neströð, dags. 22.02.1994. (Þjóðminjasafn Íslands, fornleifadeild).
- Sigurjón P. Ísaksson & Þorgeir Helgason (1994): *Kirkjan í Nesi við Seltjörn. Jarðsjármælingar austan Nesstofu og yfir hringa í túni*, (fjölrit).
- Skálholt 1. Fornleifarannsóknir 1954-1958*, Hákon Christie, Kristján Eldjár, Jón Steffensen, Reykjavík 1988.
- Steensberg, A. & Østergaard Christensen, J.L. (1979): *Store Valby 2*, København.
- Sveinbjörn Rafnsson (1983): *Páll Jónsson Skálholtsbiskup. Nokkrar athuganir á sögu hans og*

kirkjustjórn, (Ritsafn Sagnfræðistofnunar 33), Reykjavík.

Vilhjálmur Ö. Vilhjálmsson (1990): *Fornleifarannsókn við Nesstofu 1989. Rannsóknarskýrsla* (fjölrit).

Vísitazíubók Guðlaugs prófasts Þorgeirssonar 1753-79. Þjsks. Skjalasafn prófastanna VII Kjalarnesþing 1 A 1.

Vísitazíubók Markúsar prófasts Magnússonar 1782-96. Þjsks. Skjalasafn prófastanna VII Kjalarnesþing 1 A 2.

Vísitazíubók Þórðar biskups Þorlákssonar 1676-78. Þjsks. Bps. A II, 12.

Vísitazíubók Jóns biskups Vídalín um Vestfirðinga- og Sunnlendingafjórðung 1699-1705, 1710-19. Þjsks. Bps. A II, 14.

Vísitazíubók Jóns biskups Árnasonar 1723-33. Þjsks. Bps. A II, 17.

Vísitazíubók Finns Jónssonar og Hannesar Finnssonar biskupa um Vestfirðinga- og Sunnlendingafjórðung 1756-78. Þjsks. Bps. A II, 21.

Vísitazíubók Hannesar biskups Finnssonar 1780-88. Þjsks. Bps. A II, 23.

Vísitazíubók Hannesar Finnssonar og Geirs Vídalín biskupa um Vestfirðinga- og Sunnlendingafjórðung 1790-1800. Þjsks. Bps. A II, 24.